ابتدائی‌نڭ صوڭ صنفلری، رشدی‌نڭ برنچی صنفلری
اوچون درس کتابی اوله‌رق ترتیب ایدلدی.

معلومات مدنیه وفنیه

ئلکگی آدملر.

سحیفه‌لریز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

مرتبی:
مدرسهٔ حسینیه معلملرندن صلاح الدین کمال الدینف.

ЭЛЕКТРО-ПАРОВАЯ ЛИТО-ТИПОГРАФІЯ
Товарищества «КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К-о.»
ОРЕНБУРГЪ-1913 Г.

برنچی جزئی «معلومات مدنیه وفنیه» اسمنده اولوب ایکنچی جزئی «معلومات مدنیه واخلاقیه» اسمنده بولاچقدر.

«معلومات مدنیه وفنیه» قسمی ده مدنیه وفن‌گه دائر قصقه قصقه مقاله‌لردن عبارت بولغان کبی «معلومات مدنیه واخلاقیه» قسمی‌ده دخی مدنیه واخلاقغه دائر قصقه قصقه مقاله وحکایه‌لردن عبارت بولاچق.

ص. ك.

ابتدائی نڭ صوڭ صنفلری ، رشدی نڭ برنچی صنفلری اوچون درس کتابی اولەرق ترتیب ایدلدی.

معلومات مدنیه وفنیه

مرتبی :

مدرسهٔ حسینیه معلملرندن صلاح الدین کمال الدینف.

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
МИЛЛИ КИТАПХАНӘСЕ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

9167426
75

سحیفه‌لربز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

« کریموف ، حسینوف وشرکاسی » نڭ مطبعه‌سی

اورنبورغ — ۱۹۱۳.

ناشری:
حسین حسینوف کتبخانه‌سی اورنبورغده.

۱

ئلك زمانده‌غی آدملر

(ئلکگی آدملر)

ئلك زمانده آدملر، وخشی حیوانلر کبی اورمان اچلرنده طاو،طاش آره‌لرنده، تارقاو حالده عمر کیچورگانلر. عقل ، فکر، شفقت، مرحمت دیگان نه‌رسه آنلرده بیك آز بولغان. آنلر قارتایغان آتا، آنالرن تریله‌ی یرگه کومگانلر. آره‌لرنده بره‌رریسی خسته بولوب اشدن قالسه‌آنی یورطلرندن چغاروب طاشلی طورغان بولغانلر. آنلر حاضرگی زمانده‌غی کبی حیوان آصراب، ایگون ایگوب تربیه‌له‌نه بلمه‌گانلر. قرلرده اوزلگندن اوسه طورغان آغاچلرنك یمشلرن آشاب جان صاقلاغانلر. آنلرده حیوان آولارغه مخصوص قورالده بولماغان. آنلر حیوانلرنی تورلی حیله‌لر ایله‌گنه

قولغه توشروب ایتلرن آشاغانلر. تیرلرن یابنوب یورگانلر. هر نەرسەنی پشرمی، چی کیلوش آشی طورغان بولغانلر.

ئلـكـگی آدملرده تلده بولماغان. آنلر اوزلرینك مقصودلرینی قوللری هم آیاقلری ایله اشاره قیلوبغنه آڭلاتقانلر. لکن صوڭغه تابا باشلارینه بر آز عقل، فکر کروب بر بیرگه جیولوب اولطرونی اویلی باشلاغانلر. هم بر نیقدرلی وقتلر اوتکاچ بر بیرگه جیولوبده طورا باشلاغانلر. بو وقت آنلرنك ایولری حاضرگی کبی ترتیبلی بولماغان

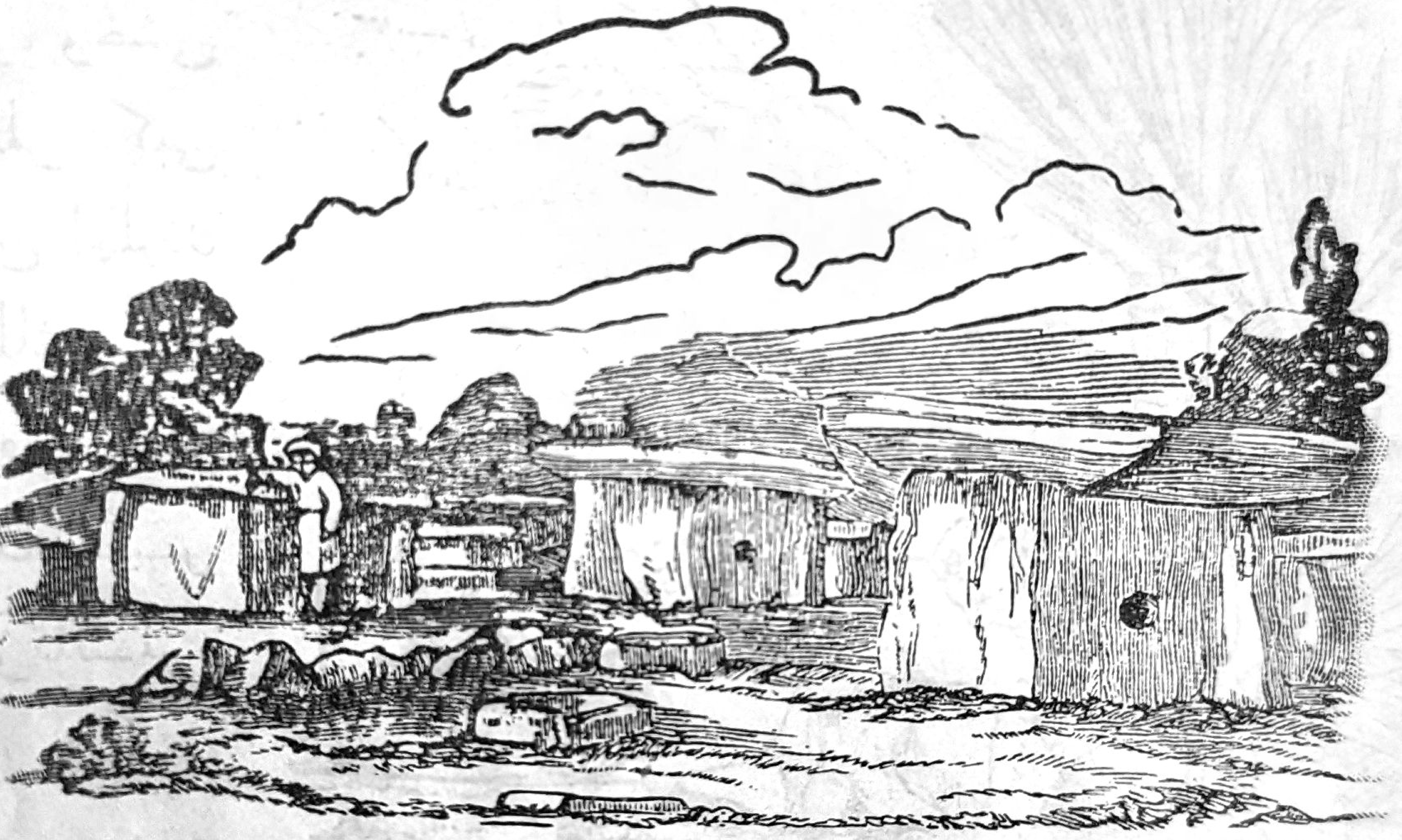

اوّلده‌گی آدملرنك آوللری

بلکه صالام، چبق، وتاشلاردن اویوب یاصاغانلر. الحاصل حاضرگی قور قاراولچیلری نك قوشی کبی بر نەرسەگنه بولغان.

بر نیقدرلی وقتلر اوتکاچ اوزلرینك مقصودلرینی آڭلاتور اوچون بر تل کیرەکلگن آڭلاب، تل ازلەرگه باشلاغانلر. هم اوزاق اوتمی اوزلرینه مخصوص ییگلگنه بر تل تابقانلر.

بر نیچه یوز یلدن صوڭ بر بیك پراستویغنه یازوده چغارغانلر. آنلرنك یازولری هر نەرسەنك رسمن یاصاودن عبارة بولغان. (رسم۳)

ايسكى زمانلرده‌كى يازولر. (رسم ٣)

شوندن صوڭ كوندن كرن آلغه كيتوب آقرون، آقرون تللرن يازولرن، معيشتلرن توزەتوب بو كونگى حالگه كيلگانلر.

٢

سنه = يل

يللر ايكى تورليدر. برسى ميلادى يل، ايكنچى سى هجرى يلدر. ميلادى بر يلده ١٢ چيسلا بولا هر چيسلاده ٤ آطنه هر آطنەده يدى كون بولا. هر كونده ٢٤ ساعت هر ساعتده ٦٠ مينوت هر مينوتده ٦٠ سيكوند بولا. سيكوند كوز آچوب يومارلق قدر بر وقتدر.

چيسلانڭ قايوسى ٣٠دن قايوسى ٣١ كوندن قايوسى برى ٢٩ياكه ٢٨ كوندن كيله. چيسلا اسملرى شونلردر: غنوار، فيڤرال، مارت، آپريل، ماى، ايون، ايول، آوغوست، سينتابر، اوكتابر، نويابر، ديكابر.

ميلادى يل باشى غنوار بردن حساب قيلنادر: فيڤرال چيسلاسى ايكى يل رەتدن ٢٩ شەر كوندن كيلوب بر يل ٢٨ كوندن كيله. فيڤرال چيسلاسى ٢٩دن كيلگانده بر يل ٣٦٦ كون بولا. فيڤرال چيسلاسى ٢٨ كوندن كيلسه اول يل ٣٦٥ كون بولا.

ميلادى يل عيسى عمنڭ دنياغه كيلوندن حسابلانه. ديمك حاضر عيسى عم طوغانغه . . . يل بولادر. روسلرده، باشقه خريستيان ديننه بولغان خلقلرده ميلادى يل استعمال قيلنادر. مسلمانلرده ايسه هجرى يل استعمال ايتله. قاى وقت ميلادى يلده استعمال قيلنا.

هجرى يل پيغمبرمز محمد عليه السلامنڭ مكه شهرندن كوچوب مدينەگه بارورغه يولغه چغوندن حساب قيلنا. هجرى يلنڭ باشى محرم

آیینڭ برنچی کونیلر. چیسلانڭ نیچه کوندن کیلـگانی معلوم بولسه‌ده آیلر نڭ نیچه کوندن کیلـگانی بیك آچق معلوم توگللر. چونـکه آیلر کوکده‌گی آیینڭ طووب، بتوینه قاراب یوری، بزنڭ کبی عادی آدملر آیینڭ قایچان طوغانن قایچان بتکانن بله آلمیلر.

هجری آیلر شونلردر: محرم، صفر، ربیع الاوّل، ربیع الاخر، جمادی‌الاوّل، جمادی‌الاخر، رجب، شعبان، رمضان، شوّال، ذوالقعده، ذوالحجه‌در.

یلنڭ دورت فصلی:

یل دورتـگه بولنه‌در، آنلرده: یاز، جای، کوز، قش‌در. بونلرنڭ هربولـگینه «فصل» دیلر. مارت، آپریل، مای چیسلالری یاز. ایيون، اییول، آوغوسـت جای. سینتابر، اوکتابر، نویابر کوز. دیکابر، غنوار، فیڤرال چیسلالری قش فصلندر.

٣

پادشاهلق وممـلکتلر

دنیاده بولغان آدملر اوزلری‌یدنڭ راحت طورولرن تله‌ب آره‌لرندن بره‌رسینی باش ایتوب قویالر. باش بولغان آدم آنلرنڭ آره‌لرنده‌گی نزاع وقچقرشلرغه حکم ایته. آنلرنڭ فائده‌لرن کوزه‌توب آنلرنڭ راحت عمر ایتولرینه طروشا. منه شوشی باش بولغان آدمگه «پادشاه» دیلر. آنڭ قول آستنده بولغان ییرلرگه پادشاهلق دیلر. مملـکت‌ده دیلر. بزنڭ مملـکتمز روسیه مملـکتی‌در. بارچامزغه باش بولغان پادشاهمز شوکتلو الوغ دولتلو ایمپیراطور نیقالای آلیکساندرویچ حضرتلری‌یدر.

پادشاهمزنڭ عائلهٔ محترمه‌سی .

خاطونی ایمپیراطریتچه آلیکساندرا فیودروڤنا خانم بولوب ، پادشاهمزدن صوڭ پادشاه بولا طورغان ذاتده پادشاهمزنڭ اوغلی ناسلیدنیك آلیکسی نیقالایڤیچ جنابلریدر. پادشاهمزنڭ اوچ قزی بولوب بری نزاکتلو تاتیانا نیقالایڤنا ، ایکنچیسی نزاکتلو ماریا نیقالایڤنا ، اوچنچیسی آناستاسیه نیقالایڤنا خانملردر.

پادشاه طورا طورغان شهرگه « پایتخت » دیلر. بزنڭ مملکتنڭ پایتختی سانکت پیتربورغ شهریدر. اوّلده‌رك روسیه‌نڭ پایتختی مسکه‌و شهری ایدی. اولگان پادشاهلردن پیترڤیلیکی اسملی بر پادشاه پیتربورغ شهرن یاصاتوب، پایتختنی پیتربورغغه کوچرگان. روسیه‌نڭ ایڭ ایسکی پایتختی « نووغورت» اسملی شهر بولغان.

٤

روسیه مملکتی‌نڭ قسقه‌غنه تاریخی

روسلر اصلاویان دیگان قبیله‌دن بولوب ئولکن بیك نادان، هنرسز

بر تورلی خلق بولغانلر. حتی آنلر صابان سوروب، ایگون ایگونیده بله آلماغانلر. آنلر نڭ تركلكلری باری بالقچیلق بر آزده آوچیلق ایله گنه بولغان. آنلر نڭ آرەلرندن صایلاب قویغان باشلقلریده بولماغان شونلقدن باشقه خلقلر بونلرغه بیك جبر ظلم ایتكانلر.

آخرنده بونلر جبر، ظلمغه چدار حاللری قالماغاچ، مملكت كبی بر نەرسه یاصاب اوزلرینه بر باش صایلاب دشمانلرنڭ جبر، ظلملرندن قورتلمق بولغانلر. لكن بونلر اوز آرەلرندن برەونیده باش ایتوب صایلی آلماغانلر. چونكه هر بر نسل اوز ندن صایلاتاسی كیلگان. شوندن صوڭ اوزلرینه باش ایتوب چیت یبردن برەونی آلورغه موافق كورگانلر. اولوقت اسقاندیناویه یارم آطەسنده «وارياغ» دیگان بر تورلی خلق طورا ایكان، روسلر ایلچی یبەروب آنلرنڭ «روس» اسملی قبیلەسندن باشلق صوراغانلر. «یبرمز بیك بای اورنمز ماطور اوزمزده باشلق ایتەرلك كشیمز یوق، سز بارگزده بزگه باشلق ایتگز» دیگانلر. شوندن صوڭ وارياغلر، روس قبیلەسندن «روریك» و«سینائوس» و«طروۋر» اسملی اوچ قەردەشنی روسلرغه باش ایتوب یبەرگانلر. بر نیقدرلی صالدات‌ده بیرگانلر.

بو اوچ قەردش روس خلقی اچینه كیلوب روسلرغه باشلق ایته باشلاغانلر. بونلرنڭ برسی «نوۋغورد» شهرنده برسی «بیلااوزیر» برسی «ایزبورسكی» طرفلرنده پادشاهلق ایتكانلر. صوڭره بونلر برەم برەم اولوب یبرلری ایكنچیلرینه قالا بارغان بووقت روسلر ئەیلەنەلرندەگی دوشمانلری ایله صوغشوب بایتاق یبرلرده آلغانلر. صوڭندن كیلگان پادشاهلری صوغشا، صوغشا حاضرگی «كیف» شهرینه كیلوب یتكان. اوّلده روسلر مجوس دیننده بولغانلر. كیف گه كیلگاچ «خریستیان» دینن قبول ایتكانلر.

روسیه مملكتی نڭ «روسیه» اسمی ایله آتالوی ئلكگی پادشا-

علری روس قبیله‌سندن بولوی اوچوندر. روسیه مملکتی حاضرده‌ایك
زور مملکتلردن صانالا. روسیه‌نك زورلغی بتون دنیانك ۸ ده

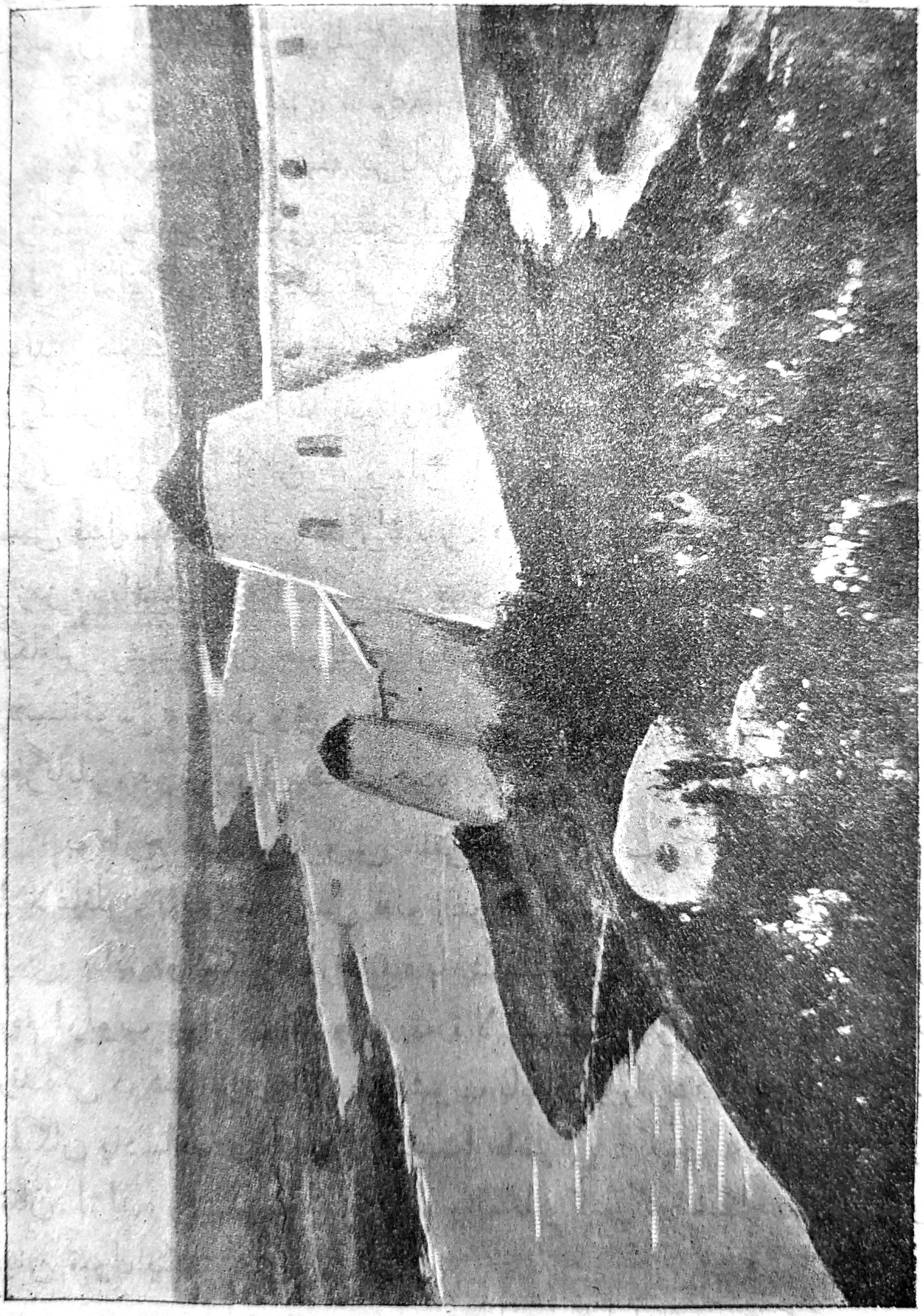

روسیه‌نك ایسکی «پایتختی نوۋغورد» شهری.

بر الوشی قدر، آوروپانك ایکیدن بر الوشی روسیه قوانده‌در.

روسیه‌ده تورلی دین طوتوچی، تورلی تل ایله سویله‌چی، بیك کوب تورلی خلقلر بار، مثلا: روس، پالاك، یهودی، مالاروس، بیلاروس، ئه‌رمه‌ن، چیرقاس، ترك، تاتار، نیمس، چواش، قازاق، صارت کبیلر.

٥

پیتربورغ شهری

پیتربورغ شهری روسیه‌نك حاضرگی پایتختی هم روسیه‌نك ایك زور شهرلرندن برسیدر. لادوغا اسملی کول ایله فینلاندیه کورفه‌زی آره‌سنده، نیڤا دیگان بر صونك ایکی یاقاسینه قورلغاندر. بو شهرده پادشاهلرغه مخصوص سارایلر. بیك زور مکتب مدرسه‌لر، کتبخانه، موزه خانه، رصدخانه‌لر، هم‌صاناب بترگیسز مغازین وسودا یورطلری باردر. بوشهرده تورلی جنسدن، تورلی دینده وتورلی تلده سویله‌شه طورغان خلقلر باردر. پیتربورغنك اوزنده‌گنه تورلی تلده چغا طورغان نیچه یوزلب غزیته ونیچه‌یوزلب ژورنال باردر. بوغزته‌لرنك قای برلری کونده ایکیشه‌ر چغا، هر بر خلقنك اوزلرینه مخصوص عبادتخانه‌لری بار بو شهرده ٧-٨ مك گه یقین تاتارلرده باردر. اوزلرینه مخصوص میلیونغه توشکان زور بر مسجدلری بار. پیتربورغنك ایك زور اورامی «نیڤسکی پراسپیقت» اسملی اورامدر.

روسیه‌نك بتون اشی پیتربورغ شهرنده قارالا. مونده زور توره‌لرگه دین باشلقلرینه طورو ایچون زور-زور سارایلر بار.

پیتربورغده بری روسچه بری تاتارچه مسلمانلرغه مخصوص ایکی تورلی غزته چغادر.

٦

مەسكەو شهری

مەسكەو شهری پیتربورغدن قالا روسیەنڭ ایك زور شهرلرندندر. بو شهردە هم زور - زور سارایلر. مکتب مدرسەلر صانابتر گیسز کوبدر. بو شهردە «کریمل» باردر. پادشاهلر تحتگە اولطروب تاج کیگاندە مەسکەوگە کیلوب شول کریملنڭ اچندە بولغان «اوسپینسکی صابور» دیگان چیرکەودە تاج کیەلر. صاتو آلو اشندە مەسکەو شهری پیتربورغغە قاراغانددە آلدەدر. مەسکەو شهری فابریقا وزاڤودلری کوبلك جهتندن روسیەدە برنچی صانالا. اوزندن اون ایکی طرفغە چوین یولی اوزا.

مەسکەودە هم ٨-٩ مڭ قدر مسلمانلر بار، اوزلرینە مخصوص عبادتخانەلریدە بار. لکن سودالری بیك کچکنە بولوب طالچوقچیلق دڤورنیقلقدن اوزمیدر. زور سوداگرلری بیك آزدر.

٧

قزان شهری

قزان شهری روسیەنڭ زور شهرلرندن صانالا. قزان شهری مشهور ڤولغا نهرندن یدی چاقرم اچدەرك قزانقە صوی بوینە یاصالغان بر ماتور شهردر. بوشهردە هم، تورلی مدرسەلر بیك زور سودا یورطلری باردر. قزان شهری روسیەنڭ، مسلمانلری ایڭ کوب بولغان شهرلرندندر. قزان شهرندە ٤٠ مڭ قدر مسلمانلر بولوب ١٤ مسجد وشولقدردە مکتب مدرسەلری باردر. مسلمانلرغە مخصوص ٧-٨ مطبعەلری، بر قرائت خانە، بر دانە ولادت خانە ایلە «شرق

قلوبی» اسمنده مسلمانلرغه مخصوص قلوبلری باردر. قزان مسلمانلری بیك سودا گر خلق بولوب زور سودالر نگده بایتاغی مسلمانلر قولنده‌در .

قزان شهری اوّلده تاتار خانلرینك پایتختی بولغان. لکن آخرده روسلر ایله بولغان صوغشلرنك برنده روسلر قولینه کرگان. حاضرنده قزانده تاتار خانلرندن قالغان بعض بر بنالر باردر. شونلردن بری «خان مسجدی» دیوب یورتله طورغان «سیوم بیکه» مناره‌سیدر. بو مناره تاتار خانلری وقتنده یراقدن دشمان قارار اوچون یاصالغان بر مناره‌در.

قزان شهرنده تاتار خانلرندن قالغان مسجد مدرسه‌لر بولسه‌ده آخردن روسلر طرفندن یاندرلغاندر.

قزان شهرنده بو کونده مسلمانلرغه مخصوص دورت ژورنال اوچ دانه غزته چغارله‌در.

٨

تورکلر، تاتارلر، ماغوللر

ترکلر، حضرت نوح نك «یافث» اسملی اوغلینك ترك اسملی بالاسندن تارالغان خلقلردر. بونلرنك ئلك طورغان اورنلری ترکستان طرفلرنده بولغان. اوّلده بونلر تارقاو حالده یاشاغانلر. صوڭغه تابا زور - زور پادشاهلقلری‌ده بولغان . بر نیقدرلی وقتلر اوزغاچ ترکلر بیك کوب اورچوب حتی ۋولغا نهری بویلرینه قدر جایلگانلر.

بر وقت ترکلرنك آره‌سندن «اوغوز خان» اسمنده‌گی بره‌وی تارقاو حالده یاشاغان ترك خلقلرن بر ییرگه جیوب زور بر مملکت یاصاغان. اوزی شول مملکت‌گه پادشاه بولغان. ئه‌یله‌نه‌ارنده‌گی خلقلر

ایله صوغشوب آزیانك کوب ییرلرن اوزلرینه قاراتقان. «اوغوز خان» اولگاچ پادشاهلق اوغللرینه قالغان. لکن آره‌لرنده نزاع چغوب بیك کوب قانلر توگلگاندن صوڭ مملکت یاڭیدن تارالغان. شوندن صوڭ ترکلر، ترك وتاتار اسمی ایله ایکیگه بولنگان. تاتارلر قطاینڭ شمال طرفنده طورا باشلاغانلر. شونده‌غی قطایلر ایله قز آلشوب قز بیرشکانلر. چونکه قطایلر برله‌ن تاتارلر هر ایکیسی مجوس دیننده بولغانلر. منه شول قطای خلقی ایله تاتار خلقلرینڭ قاتنشوندن حاصل بولغان آدملرگه «ماغول» دیلر. بر نیقدرلی وقتلر اوتکاچ ماغوللرنڭ اچندن بر عقللی آدم چغوب ماغوللر ایله تاتارلرنی برگه جیوب بر زور حکومت یاصاغان. بو حکومت ایڭ اوّل ترکلر ایله صوغشوب ترکلرنڭ ییرلرن اوزلرینه آلغان. آخرنده روسیه‌گه چغوب روسیه‌نڭ کوب ییرلرن اوزلرینه قاراتقانلر. روسیه اچینه کرگاچ، ڤولغه‌نڭ توبه‌ن طرفنده حاضرگی تسارتسین شهرندن یراق توگل بر اورنغه «سرای» اسملی بر شهر صالغانلر. شول طرفغه «آلتون اوردا» اسمنده بر حکومت یاصاغانلر. سرای شهری «آلتون اوردا» خانلرینڭ پایتختی بولغان. بر نیچه یللردن صوڭ سرای شهرن تاشلاب حاضرگی قزان شهرن بنا ایتکانلر. سرای شهرینڭ جیمرلوب یاتقان اورنی ئه‌لیده بیلگولیدر.

بر نیقدرلی وقتلردن صوڭ تاتار حکومتی بولنه، بولنه واق، واق ئه‌لله نیچه مملکتگه بولنگان. تاتارلرنڭ بولنوندن استفاده ایتوب روسلر کچکنه تاتار حکومتلرینه صوغش آچوب هر صوغشده تاتارلرنی جیگه کیلگانلر. شولای ایتدروب روسیه ایلر تاتار ییرلرون آلوب بترگانلر. تاتار حکومتلرندن ایڭ صوڭغه قالغانلری قزان خانلغی، قاسم خانلغی، آسترخان خانلغی، قریم خانلغیدر.

٩

مطبعه = باصمه خانه

ایسکی زمانلرده کتابلر باصار اوچون مطبعه (کتاب باصا طور-غان ماشینا) لر بولماغان. شونڭ اوچون اول زمانلرده هرکم کیره‌ك کتابنی یازب اوقوغان. شونلقدن کتابلر بیك قیمـــت بولغان. هم بو زمانغه قاراغانده کتابلر بیك آزده بولغان. اوقوچی شاکردلرنڭ کوبره‌ك وقتلری کتاب یازارغه طوتلوب، اوقورغه وقتلری بیـك آز قالغان. بو زمانده ایسه کتابلرنی باصار اوچون ماشینالر چقدی. نیندی زور کتابلرنی‌ده بو ماشینا ایله‌بر ایکی کونده نیچه‌شه‌ر مڭله‌ب اشـلی آلالر. ماشینالارده اشله‌نگان کتابلر یازغان کتابلرغه قاراغانده بیـك ماتور بولالر. تیز اشله‌ندکندن بیك آرزانده بولا.

مثلا: ایسکی زمانده ٣ یاکه دورت صوملق کتاب، حاضر اوطز قرق‌تین‌گه صاتلا.

ایاڭ ئلك مطبعه‌نی چغاروچی «غوتینبرغ» اسملی آدمدر. «غوتینبرغ» ١٣٩٧ نچی سنهٔ میلادیده ماینس شهرنده دنیاغه کیلوب زور بر عائله آراسنده اوسدی. لکن اوزینڭ چغارغان مطبعه‌ســی اوچون کوب مشقت وبلالرغه اوچراب قالدی. صوڭغه تاباراق اشن بر آز جایغه صالسه‌ده ١٤٦٨ نچی سنهٔ میلادیده ٧١ یاشنده وفات ایتدی.

غوتینبرغ.

باصمه خانه (مطبعه) ایکی تورلی‌اولوب بری تیپا گرافیه ایکنچیسی لیتا گرافیه دیوب آتالادر.

١٠

تیپاگرافیه

باصمه خانه‌لرنك اچنده آدمنك کوکره‌گی ایله تیگز ره‌وشده یاصالغان اوسته‌للر بولا. بو اوسته‌للرنك بر طرفی‌ته‌به‌نه‌ك بولوب شول اوسته‌لنك اوستنده ایکی ویرشوق بیوکلکده بر یاشچك بولا، منه شول یاشچك بیك کوب بولمه‌لرگه بولنگان بولا. شول بولمه‌لرنك اچنده قورغاشندن یاصالغان واقغنه حرفلر بولا. هر اوسته‌ل صاین مخصوص حرف جیوچی بولا بو حرف جیوچیلرغه نابورشق دیلر.

نیندین بولسه بر کتابنی باصارغه طوغری کیلسه مذکور کتابنی بیت،بیت تارانوب هر بر نابورشقغه بره‌ر نسخه بیره‌لر. نابورشقلر کوز آلدلرینه قویه‌لر. صوڭره قوللرینه حرف قصدراطورغان استانلرن آلوب قارشولرنده‌غی یازوغه قاراب یاشچکده‌کی حرفلرنی بره‌م بره‌م استانغه جیا باشلیلر.

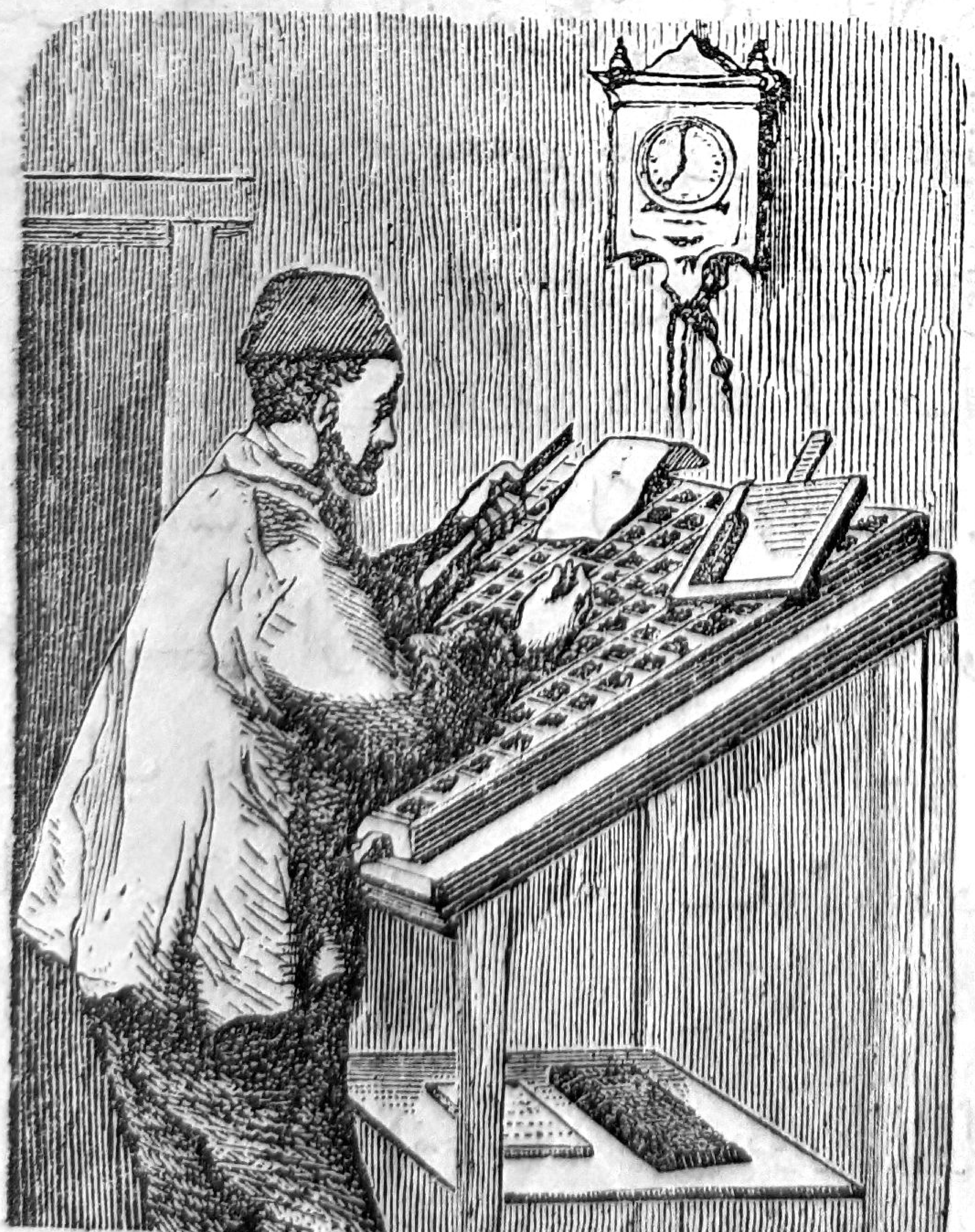

حرف یاشچیکی هم نابورشیق.

نابورشقلر حرفلرنی شولقدر تیزجیالرکه، قوللرینه کوزده ایه‌رمی اوزلری حرف یاشچکلرینه‌کوزلرن صالماسه‌لرده نیندی حرفنك قای یاشچکده ایکانن قوللری‌اوزی بله.

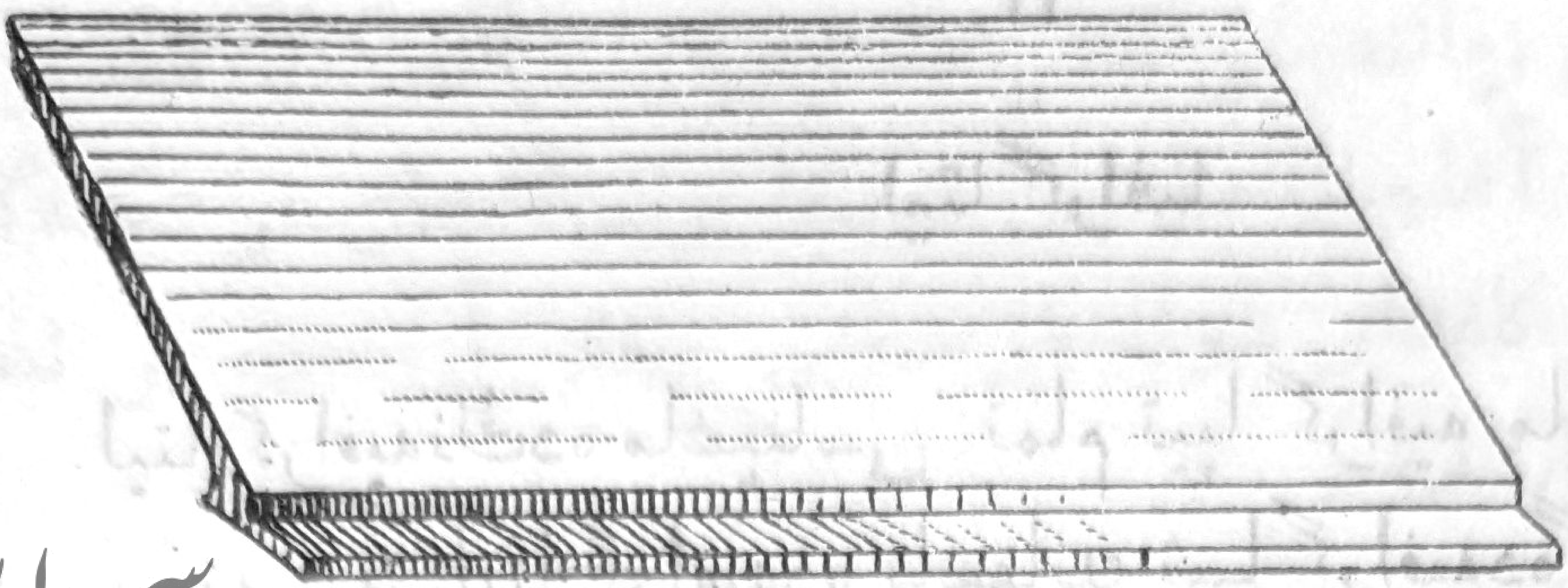

زور استانوق.

سحیفه لر بز
t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

كتاب جيولوب تمام
بولغاچ، بتون نا-
بورشەنك جيغان
حرفلری برزور
استانغه كرتله.

كتاب باصار اوچون
اوزينه مخصوص زور بر
ماشيناسى بولا، ئەلگى
زور استانوقنى شول ما-
شيناغه قويالرده ماشينانى
ئەيلەندروب كاغذلرگه
باصا باشليلر.

كتاب باصا طورغان
ماشينالرنى قايسيلرن
آدم قوتى برلەن ئەيلە-
ندرەلر. قايسيلرن پار
ايله، قايسيلرن ئيليكتر
يق ايله، ئەيلەندرەلر
ماشينالر ئەيلەنوب
طورغانده كاغذنى اوستدن
صالوب طورالر. ايكنچى
ياقدن ماشينا باصوب
چغارا طورا. كتاب باصلوب
بتكاچ بوكلەب كيسوب كتاب
ايتوب توبلەب چغارالر.

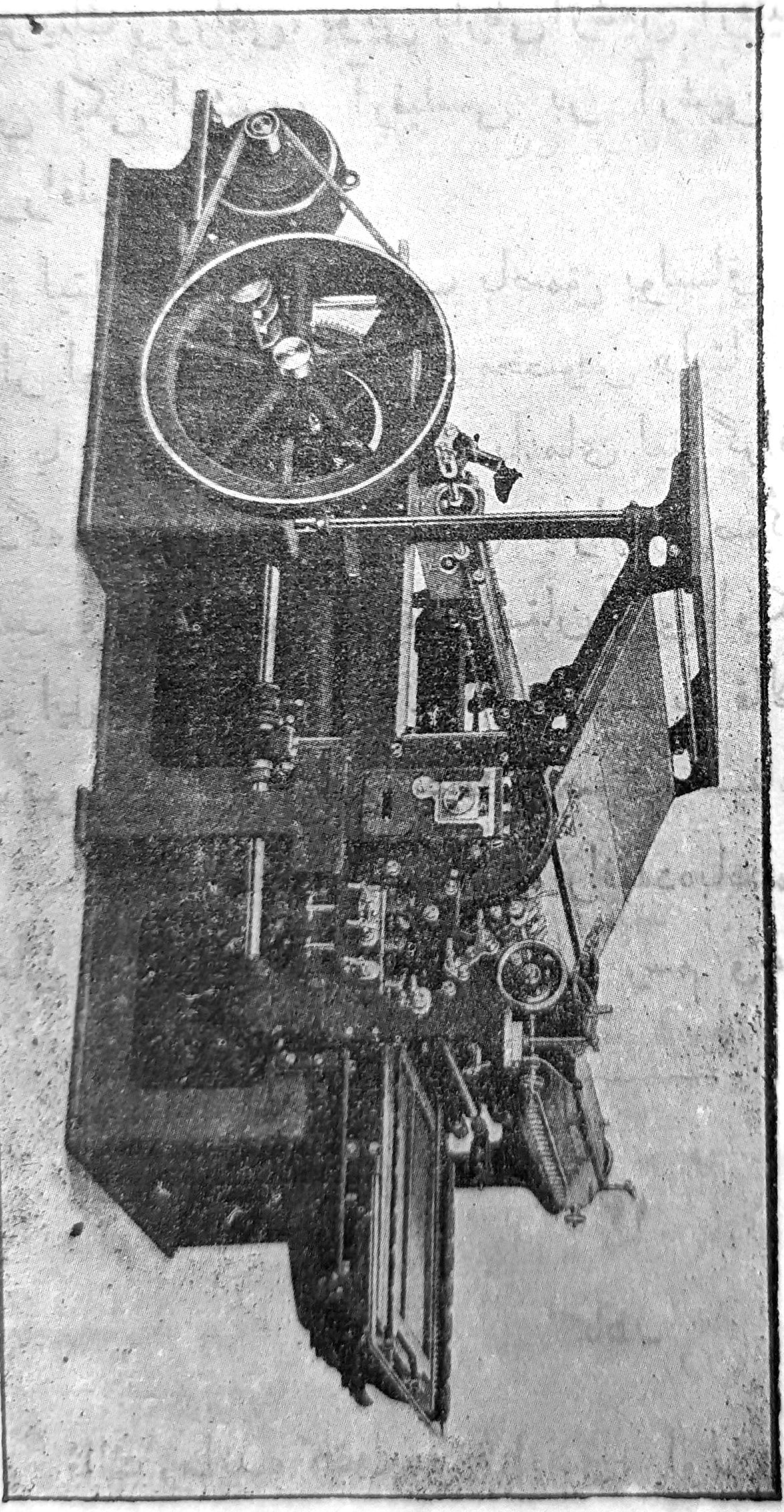

كتاب باصا طورغان ماشينا رسمى.

۱۱

لیتا گرافیا

لیتا گرافیه‌نڭ‌ده ماشیناسی تمام تیپا گرافیه ماشیناسی ایله بردر. لکن بر نه‌رسه‌نی لیتا گرافیه‌ده باصقانك تیپا گرافیه‌ده‌گی کبی حرف جیوب باصمیلر. لیتا گرافیه‌نڭ اوزینه مخصوص تورلی زورلقده تاشلری بولا. تاشلرینڭ زورلغی، بویی یارطی آرشین آرقلیسی بر سویه‌مدن باشلاب، بویی ایکی آرشین، آرقیلسی بر آرشین قدرلیلریده بولا. موندن زورراقلری‌ده کورنه.

لیتا گرافیه‌ده بر کتاب باصمق بولساق مذکور تاشقه یازامز. بوڭا یازار اوچون لیتا گرافیه‌گه مخصوص «لیتا گرافسکی طوش» دیگان قارا بولا. یا ایسه تاشنڭ اوزینه یازمای لیتا گرافیه‌گه مخصوص لاقلی نچکه کاغدگه، مذکور طوش ایـله یازارمز. صوڭره شول کاغدنی تاشـقه یابشدروب، قصدرا طورغان استان آرقلی اوتکه‌ره‌مز. استانده بیك قاطی قصلو ایله کاغده‌گی یازولر تاشقه توشوب قالا. صوڭره شول تاشنی قات، قات تورلی دارولر ایله یوغاندن صوڭ ماشیناده توب کتابنی باصاباشلیلر.

حاضرگی زمانده کتابلر لیتا گرافیه‌ده باصلمی، بلکه حسن خط اوچون بولغان قول یازولری هم تورلی رسم وخریطه‌لرگنه باصلا.

۱۲

کاغد

ئالك زمانده کاغد یوق ایدی. اول زمانده‌غی آدملر یازولرنی طاقتا کیسه‌کلرینه، تورلی تاشلارغه یازالر ایدی. کاغدنی ایڭ ئلك

چهار و چیلر فرعون زماننده‌غی مصر خلقلری‌در. آنلرنڭ کاغدلری «پاپیروس» اسملی آغاچنڭ صابندن قوبـتاروب آلنغان بر نچکه گنه قابق ایدی. بوندی کاغدلر شول طرفده‌غی خلقلر آره‌سنده بر نیچه یوز یللر استعمال ایتلدی.

بو کاغدلر بیك تیز یرطلا ، تیز طاوشـالا طورغان بر نه‌رسه بولغانلقدن یازو اوچون آرتق فائده‌لی توگل ایدی. صوڭغه تابا خلقلر حیوان تیریلرن کاغد کبی شومارتوب شونارغه یازا باشلادی‌لر. تیر-یدن یاصالغان کاغدلر یازار اوچون توزملی بولسه‌ده بیك قیمت توشه ایدی .

ایڭ آخرده سمرقند طرفلرنده کاغدنی یفه‌کدن یاصی باشـلادیلر. صوڭره شام طرفنده کاغدنی مامق‌دن یاصی باشلادیلر. حاضرگی اسپانیا یارم آطه‌سنده ئلك عربلر طورالر ایدی. منه شونلر کاغدلرنی تاغیه یاخشرتا توشدیلر. بهاسنده بیك آرزانایتدیلر.

حاضرگی کونده کاغدنی صالامدن، چوپره‌کدن، آغاچلردن یاصیلر.

۱۳

موزه خانه

بز طورا طورغان شهرلرده ، بز طورا طورغان مملـکتلرده بزدن ئلك ئه‌لله نیقدرلی خلقلر طوروب اوتـکان، حتی خلقلرنڭ کوبیسینڭ نسلی‌ده قوروب بتکان، قایسی برلرینڭ حتی اسملر یده اونطلوب بارا .

منه شول آدملردن قالغان بیك کوب نه‌رسه، یورط اورنـلری قازغانده، یارچیتلری ایشلـگانده هر وقت دیه‌رلك تابلوب طورا. بز

آنلرنڭ قالغان نەرسەلرندن ، آنـلرنڭ علم معرفتلری نیچك بولغانن هم ترکلك و اخلاقلری نیچك بولغانن بیك آچق بلەمز. اگر آنلرنڭ اخلاق وترکلـکلری یاخشی بولغان بولسه شونلردن اورنەك آلوب بزده شولای بولورغه طوروشامز. اگر آنلرنڭ ترکلك واخـلاقلری ناچار بولغان بولسه، بز شوندن عبرت آلوب ناچار اشلردن صاقلانامز. منه شونڭ اوچون آنلردن قالما طابلغان نەرسەلر بزنڭ اوچون بیك کیرەکلی وفائدەلی نەرسەلردر. بز شول تابلغان نەرسەلرنی بـیك نق صاقلارغه تیوش بولا. تاکه اول نەرسەلردن بزدن صوڭ کیلـگان آدملرده فائده ایتسونلر .

منه شوندی نەرسەلرنی صاقلار اوچون هم تلەگان آدملر تلەگان وقتلرنده کروب کورسونلر اوچون ، اول تابلغان نەرسەلرنی بر یورطده صاقلیلر. شول یورطغه «موزه خانه» دیلر.

موزه خانەلرده قلچ، ملطق، طوپ، اوق، منجنیق کبی صوغش قوراللری ایسکی زمانەغی صاوت،صابالر، اوست،باش کیومی، تورلی آقچەلر، ایر وخاطونلرغه مخصوص زینت اسبابلری، ایسکی قـبر تاشلاری، ایسکی پادشاه وزوروراق آدملرنڭ تابوت (غروب) لری کبی نەرسەلر بولا .

پېتربورغ موزەسنده حضرت عثمان شهید ایتلـگانده اوستینه قانی تامغان قرآن کریم صاقلانا . قزان موزەسنده تاتارلردن قالغان بیك کوب قوراللر ایله زینت اسبابلری بار .

۱۴

رصد خانه وتیلیسقوپ

سزنڭ هرقایوڭزغه معلوم. غزته وژورناللارده، تورلی کالیندارلرده

کیلەچك یلدە بولغان آی طوتلولرینی، آلدەغی یلدە قیورقلی یولدزلرنڭ کورنەچگن برەریل ئلك بلدروب طورالرمنە شول اشلر ئەیتوچیلرنڭ ئەیتکان ساعت ومینوتلری ایلە بولوب طورا. بوکامسلمانلردن کوب آدملر اوشانمیلر «غیب‌نی اللەغنە بلە» دیلر. آنلرغە اوشانوچی کافر بولا دیلر. حالبوکە بونلر بردە غیب‌دن خبر بیرمیلر بلکە، کوزلری برلەن کوروب خبر بیرەلر. منە بونلر آی طوتلو، یولدزلرنڭ چغو خبرلرن رصد خانەدەغی تیلیسقوپ‌دن قاراب بزگە خبر بیرەلر. چونکە

بزنڭ کوزلرمز یراقدەغی نەرسەلرنی کورە آلمی، رصد خانەدەغی تیلیسقوپ ایسە تورلی قوراللو ایلە یراقدەغی نەرسەلرنیدە کورسەتە آلا. بزنڭ کورە آلماغان نەرسەلرنی رصد خانەدەگی آدملر بر آی یا ایسە بر نیچە آیلر اوّل کورە آلالر. رصد خانە روسیەنڭ بیك کوب شهرندە بار.

١٥
سِپَرِصاعقە – یاشن صورغچ

بولوطلی، یاڭغرلی کونلردە کوك یوزندە بر اوط کورنوب کیتە، شای وقت شول اوط یرگە اینوب، ایولرگە، حیوانلرغە حتی آدملرگەدە

اوچری، اول تیگان نرسەسن اولترە، هلاك ایتە. منە شول نەرسەنی بز «یاشن» دیمز. اول یردەگی نەرسەلرگە اینوب هلاك ایتسە، یاشن صوقدی دیمز.

فرانقلن

یاشن کو برەك وقت ماش، منارە، زاوود مور جالری، اوزون آغاچ کبی نەرسەلرگەتیوچەن بولا. آمریقادە بوستون اسملی شهر کشیلرندن «فرانقلن» اسملی آدم یاشن ضررندن قوتلور اوچون بر چارە تابدی. منە آنڭ چغارغان نەرسەسینە «سپر صاعقە»(یاشن صورغچ) دیلر. سپر صاعقە بولغان بنالرنی هیچ بر وقت یاشن صوغا آلمیدر.

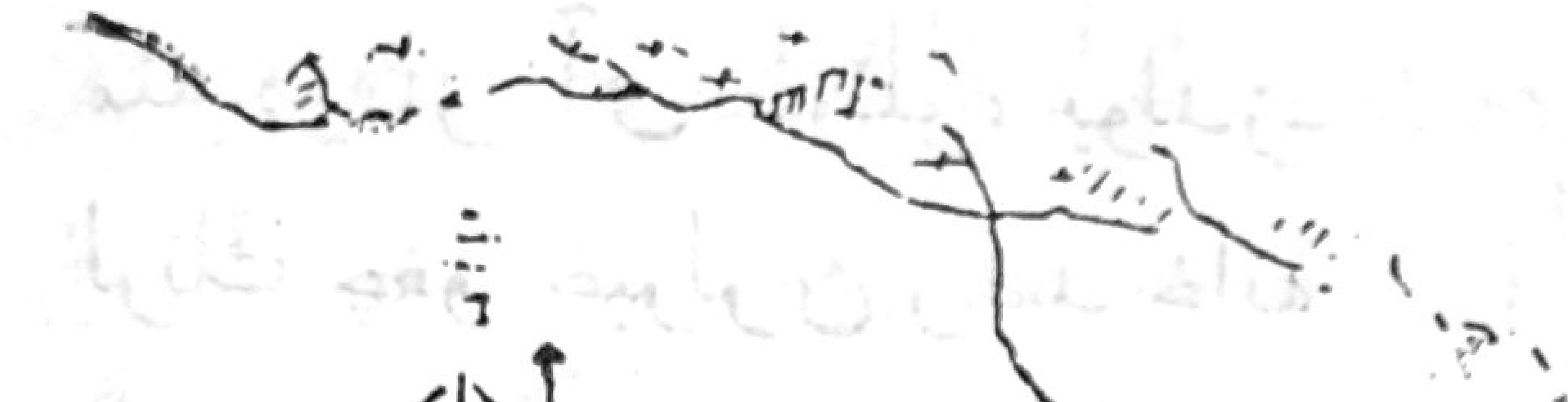

سپر صاعقەنی یاشن صوغو خوفی بولغان اورنلرغە قویالردە یاشن طوغری کیلسە اوزینە صوروب آلا. بو اوزی پراستو. بغنە هم آرزانلی غنە بر قورالدر. شویلەکە: ایکی آرشین یاکە بوندن کیمرەك اوچلی باشلی تیمر بولا. شول تیمرنی منارە کبی بیوك اورنلرغە قویالر. آنڭ بر اوچینە ازڤانوقدە بولغان کبی تیمرچبق یالغیلر. صوڭرە ییرنی (دومی) جوش چقغانغە قدر قازوب، تیمرچبقنڭ بر اوچون جووشکە طغوب قالدرالر. یاشن توشسە ئەلیگی اوچلی تیمر اوزینە صوروب آلادە یاشن تیمر چبق بویلی یر آستینە توشوب کیتە. باشقە نەرسە- لرگە ضرر ایتە آلمیدر.

۱٦

هواء

هوا توس‌سز بر نه‌رسه ه بولوب کوزگه کورنمیدر. هوانڭ بارلغن تیك بز بعض بر تجربه‌لر ایله‌گنه بله‌مز مثلا: بز قوللرمزنی آرلی، بیرلی یورتسه‌ك، قولمزغه برنه‌رسه به‌رله، زونتیکنی آچوب یوکرسه‌ك بزنڭ ایرکنله‌ب یوکرومزگه آغرلق بیره منه شوشی قولمزغه به‌رلـگان زونتیكغه ترەلـگان نه‌رسه هوادر.

صوده‌غی بالقلر صودن چغارلسه اوچ دورت مینوتده حالدن توشه‌لر هم بر آز وقت اوزغاچ جان‌ده بیره‌لر.

آدملرده شولایوق صوغه توشسه‌لر اوزاق طورمی‌اوله‌لر. چونکه بالقلرنڭ‌ترکلـگی اوچون صولازم بولغان‌کبی‌آدملرنڭ ترکلـگی‌اوچون‌ده هوا لازمدر. آدملر اچکه تابا صولو آلغانده اچکه کره، طشقه تابا صولو آلغانده طشغه چغا.

آدملرنڭ ترکلکلری اچلرنده‌گی قاننڭ یورووی ایله‌در. قان یرودن طوقتالسه آدملر اوله‌لر. قان برطرفدن یاکاروب طورا، بر طرفدن ایسکیره اشدن چغا. آدملرنڭ صولو آلغانده کرگان هوا شول ایسکرگان قانلرنی تازارتوب چیستارتوب چغا. هوا بولماسه آدملر بر مینوتده طورا آلمیلر.

هوا بتون دنیانی ئەیله‌ندروب چولغاب آلغان. هوانڭ قالونلغی جیردن یوغاریغه تابا (۷۰) یتمش چاقرم قدردر. هوانـڭ ایڭ طغز اورنی جیرگه یقین اورنیدر. یوغاریغه منگان صاین هوا جیڭله‌یه باراد ر.

هوانڭ‌اوزینه‌کوره‌آغرلغی‌ده باردر. قای وقت آغرلانه قای وقت جیڭله‌یه. هوا صالقدن آغرایا، یلیده جیڭله‌یه‌در. هوانڭ اوزینه مخصوص

اولچەولر يدە باردر. هوانڭ آغرلانوب جيگل‌ەيگانن ترى كموش (كونە صوى) بيك آچق بلدرەدر.

١٧

ميزان الحرارە = غرادسنيق

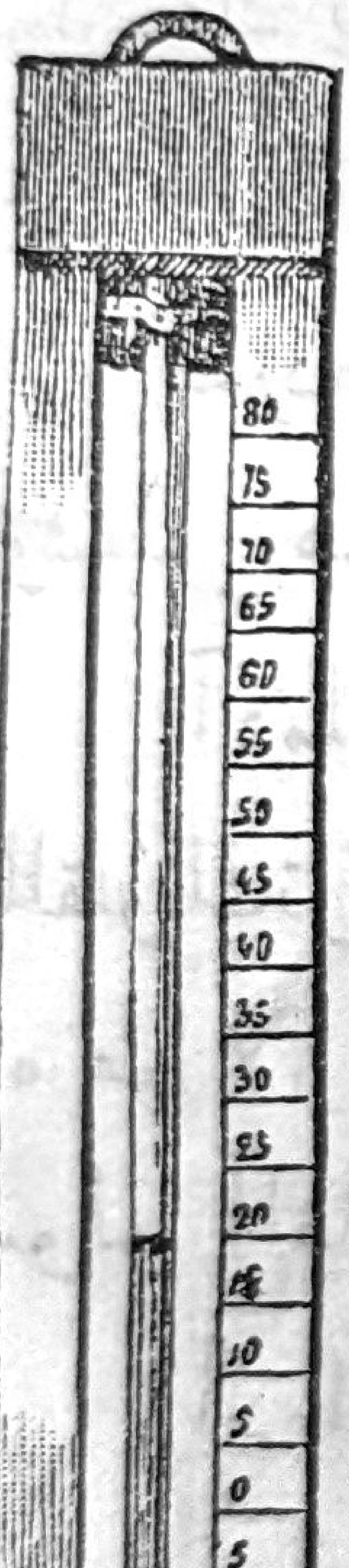

غرادس رسمى

ميزان الحرارە = غرادسنيق، صووقلق يليلقنڭ نيچە درجە ايكانن كورسەتە طورغان بر قورالدر. دنيادەبيك كوب نەرسەلر باردركە، جليلق وصووقلق سببلى زورايا وكچرەيەدر. ياكە آرتا وكيمى‌در. حتى تيمر قزدرلسە زورايا، صالقندەكچرەيەدر. بوخاصيت قراسيندە هم باردر. صووقلق يليلق‌نڭ آرتوب كيموگانن سيزە طورغان نەرسەلرنڭ ايڭ برنچيسى كونە صوى (ترى‌كمش) در.

مثلا: صوق بر اورندەطوب طولى بركاسە ترى‌كمش آلـگزدەآنى يليغەكرتكز. اول شول ساعت طولوب‌تاشور.

عالم وتجربەلى آدملر ترى‌كمشنڭ شول خاصيتندن فائدەلەنوب ميزن الحرارة ياصاغانلر. شويلەكە: پيالادن بر طروبا ياصاب اچينە ترى كمش صالغانلر، اول طروبانى بر طاقتاغە بركتكانلر. صوڭرە صووقلقدە يليلقدە بولماغان بر اورنغە قويوب تاقتاغەبر صزق صزوب، صزق اوستينە بر صفر قويغانلر. صوڭرە شول‌صفرنڭ يوقاريسينە هم آستينە بر نيقدرلى صزقلر صزوب ــ صزقلرنڭ اوستينە ١٠، ٢٠، ٣٠، ٤٠ رقملرى بازغانلر. منە شول رقملرنڭ، صفرنڭ اوست طرفندە بولغانلرى يليلقنى، آست طرفدە بولغان رقملر صووقلق‌نى كورسەتەلر.

مثلا: تری کمش صفردن یوغاری بولغان ٢٠ گه بیتسه یکرمی غرادس یلیلیق بولا، تری کمش صفردن آستده بولغان ٢٠ گه توشسه، ٢٠ غرادس صووقلق بولا.

١٨

قامپاس = قبله‌نامه

قامپاسنڭ بر اوچی شمال طرفن کورسه‌ته طورغان مقناطیسلی بر تیمر بولوب، نچکه‌گنه بر اینه اوستنده طورادر. قامپاسنڭ ایڭ زور فائده‌سی کیمه‌چیلر اوچوندر. چونکه دیڭزنڭ بر طرفی بر طرفندن کورنمیدر. قای وقت دیڭز اچنده بر نچه آیلر طوتاش قوری یوزی کورمی یورورگه‌طوغری کیله‌در. بولوطلی کونلرده‌آی، یولدز، قویاشنی‌ده کوروب بولمی، منه شوندی زمانلرده کیمه وپاراخودده‌غی آدملر یو-للرینی قامپاس ایله بلوب یوریلر.

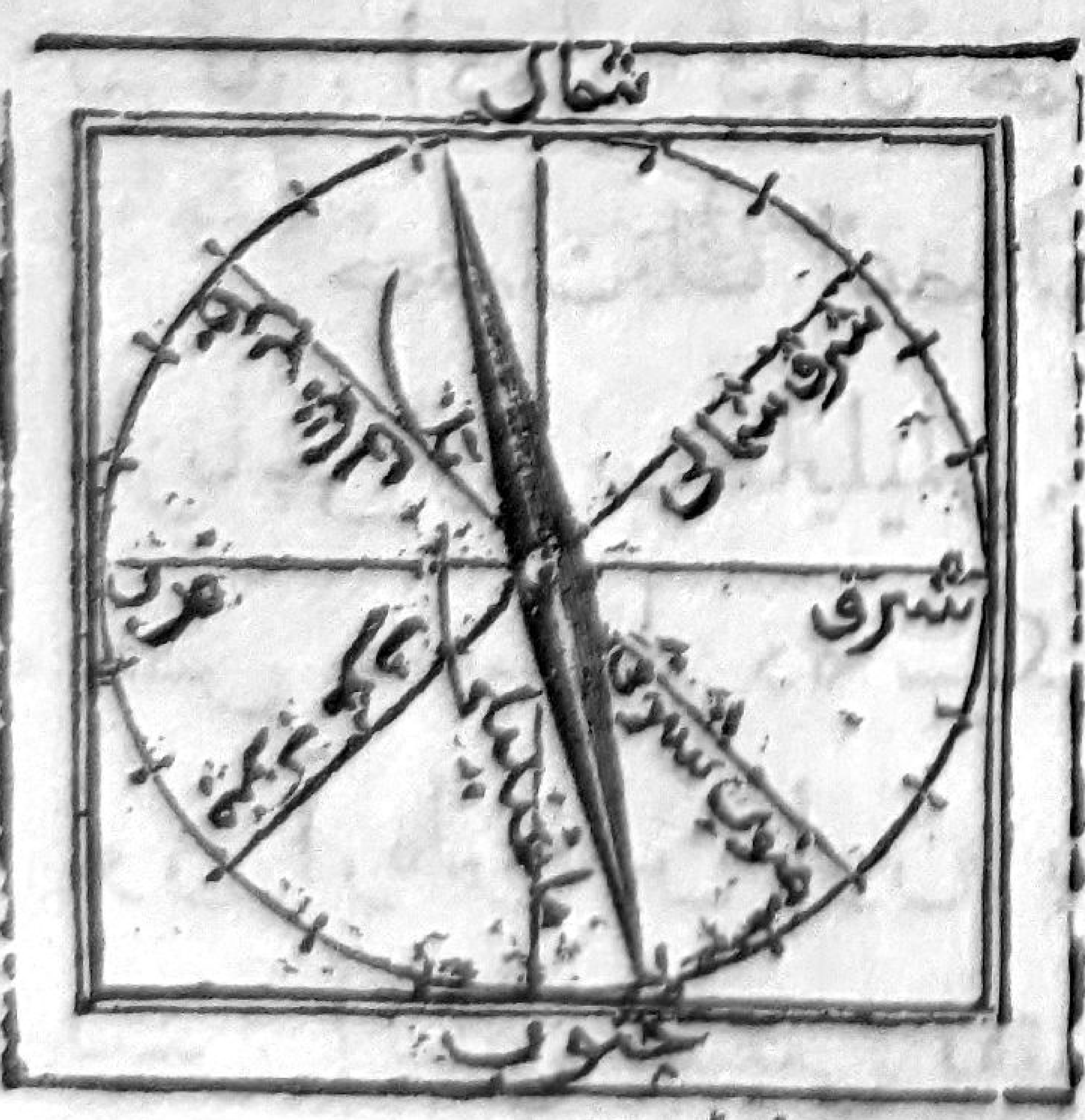

قامپاس

قامپاسنی ایڭ اوّل اویلاب چغاروچلر عربلردر. ١٣٠٠ نچی سنهٔ میلادیغه قدر یاۋروپالیلر قامپاسنڭ نی‌ایدکنده بلمه‌گانلر. شول یلده قامپاسنی یاوروپا خلقی کوروب فائده‌لنه باشلاغانلر. ئلك قامپاس حاضرگی کبی مکمل بولماغان. آنی صوڭندن یاوروپا خلقی یاخشیلاتقان یتوشمه‌گان اورنلرن یتوشدرگانلر. شوندن صوڭ دیڭزده یار بویلرندن‌غنه یوری طورغان کیمه‌چیلر، دیڭزده تورلی طرفلرغه برده قورقمی یوری طورغان بولغانلر.

۱۹

جمعیت خیریه

جمعیت خیریه‌لرنی آچمق اوچون برنیچه آدم گوبیرناطورغه یاکه شهر باشلغینه عریضه بیروب رخصت صوریلر. رخصت آلوب باشلاب شول جمعیتنی آچوچیلرغه «جمعیت‌نڭ مؤسسی» روسچه «اوچیریدتیل» دیلر.

جمعیت خیریه‌نڭ نیندی اشلر اشله‌رگه حقی بولغانن، هم اول اشلرنی نیندی یول ایله اشله‌رگه یاراغانن کورسه‌تکان قاعده‌لری بولا. بو قاعده‌لرگه «اوصتاف» دیلر. جمعیت خیریه باشنده‌غی آدملر اوصتافدن طش بر نه‌رسه‌ده اشلی آلمیلر.

جمعیت فائده‌سینه معلوم مقدار آقچه بیرگان آدملر شول جمعیتنڭ اعضاسی صانالالر. بو آقچه بعض جمعیتلرده یلغه ایکی صوم، بعض جمعیتلرده اوچ صوم بولا، حتی اعضالق حقی ۱۵ صومغه قدر بولغان جمعیتلرده بار. جمعیت‌گه کوبره‌ك مقدار یعنی آز دیگانده ایللی صوم طوتاشدن بیرگان آدملر شول جمعیت‌نڭ عمرلك اعضاسی صانالالر.

جمعیت‌نڭ اعضالری اوز آره‌لرندن بره‌رسینی رئیس، بره‌رسینی قازناچی ایتوب صایلیلر. بعضا اوز آره‌لرندن سیکره‌تار (کاتب)ده صایلیلر. بعض جمعیت‌لرده سیکره‌تارنی وظیفه ایله یاللاب قویالر. هم اعضالر اوز آره‌لرندن اون یاکه ۱۲ کشینی چیلین پراۋلینیا ایتدروب، بر بیش آلطی کشینی تفتیش اعضاسی ایتدروب صایلیلر. بونلر هر قایوسی بر یل صروق ایله صایلانالر.

جمعیت‌نڭ ایکی تورلی جیولشی بولا. برسی خصوصی جیولش، برسی عمومی جیولش دیوب آتالا. خصوصی جیولش ایلڭ کیه‌ی ایده بر دفعه بولا، بو جیواشده چیلین پراۋلینیا (پراۋلینیا اعضالری) غنه جیولا شونده جمعیت‌ناڭ کیره‌کلی اشلرن اشلیلر. عمومی جیولشده جمعیت‌که

اعضالق بدلی تولەگان هر بر اعضا جیولا. عمومی جیولش، خصوصی جیولش‌نڭ تلەوی ایلە یاصالا.

تفتیش اعضالری اوزلرینڭ تلەگان وقتلرندە جمعیت‌نڭ اشلەگان اشلرن تفتیش قیلوب طورالر.

رئیس جیولشلردە باشلق ایتە، جمعیت‌نی آچا، وقتی‌ییتکاچ‌یابا، قازناچی جمعیت‌نڭ آقچاسن صاقلی، جمعیت‌نڭ ئەیتوی بوینچە تیوشلی اورنغە راصخود طوتا. سیکرەتار، جمعیت‌نڭ دفترلرن آنڭ یازو اشن قارایدر.

جمعیت‌نڭ‌قیلغان‌اشلری: تورلی مکتب، مدرسەلر آچا، یتیم خانە، ولادتخانە کبی فائدەلی اشلر اشلی، فقیر فقراغە، اعانە قیلا، اوقو مجلسلری‌یاصی خلقغە فائدەلی تورلی کتابلر باصدروب تاراتا.

جمعیت‌نڭ داخودی: یللق هم عمرلك اعضالق بدلی بولا، بولای اعانە (صدقە) قربان، تیرسی، زکات‌آقچەلری، وقف یورط، ییرلر قبول ایتە. تیاتر وادبیات‌کیچەلری یاصی، شونلردن یللق بر نیقدرلی صوما حاصل ایتە.

حاضردە روسیەنڭ مسلمانلری کوب شهرلرنڭ هر قایوسنده دیە‌رلك مسلمانلرغە مخصوص جمعیت خیریەلر باردر. حتی حاضر مسلمان آوللرندەدە جمعیت خیریەلر آچلغالادی.

٢٠

آمریقانڭ تابلوی

ئلك زمانلردە آوروپاخلقلرینڭ‌هندستان ایلەسودالری بار ایدی. اول زمانلردە چوین یوللری بولمادغندن هندستانغە آط، تویە ایلە یوریلر ایدی. هندستانغە آوروپادن مال آلوب بارالر، هندستاندن مال آلوب قایتالر ایدی.

حالبوکه هندستان کبی یراق یېرلرگه آط وتویه‌لر ایله باروب قایتو بیك اوكغایسز هم بیك اوزاق وقتغه تارتلا، بیك کوب مشقتلر کوره‌لر ایدی، «کریستوف قلومب» اسملی بر آدم آورو پادن هندستانغه کیمه ایله دینگزدن باروب بولاچغن آکلادی. هندستانغه دینگزدن کیمه یولی آچوب، هندستان یولن قصقارتماق هم اوكغایلاتمق بولدی. قریستوف قلومب اوزینك فکرن تورلی پادشاهلرغه سویله‌ب پادشاهلردن یاردم صورادی. لکن هیچ بر پادشاه آنك فکرن یاراتمادیلر. اول زمانده‌غی دین باشلقلری قریستوف قلومبنك بو اشن دینگه خلاف تابدیلر، تقدیرنی بوزارغه طروشه دیدیلر.

قریستوف قلومب ایسپانیا پادشاهسینه سیگز یل یالندی، آخرده کوندروب، قرال، قلومبغه یاردم ایته‌رگه بولدی. قلومبغه اوچ کیمه ایله بر نیقدرلی صالدات بیروب ١٤٩٢ نچی سنهٔ میلادیده ٣ نچی آوغوستده یولغه اوزاتدی. قریستوف قلومب یولده بارغانده زور دولقنلرغه اوچراب بیك کوب مشقتلر کوردی. ایده‌شلریده بیك قورقدیلر حتی جانلرندن امید اوزدیلر ایده‌شلری قلومبنی بیك بورچیدیلر. سین خراب ایتدك دیوب آنی هر کون شلته‌لیلر ایدی. حتی بر کوندن صوك قوریغه چغا آلماساق

(قریستوف قلومب)

سینی دینگزگه تاشلاب اوزمز ئه‌یله‌نوب قایتارمز دیدیلر. قریستوف قلومب بونلرنی بیك کوب وعظ، نصیحت ایتوبده قارادی. آخرده ١١ نچی اوکتابرده قوریغه کیلوب چقدیلر. شونده بولغان یالانغاچ ته‌نلی ادب، حیا

دیگان نوسـەنی بلمی طورغان بر تورلی آدەملرنی کوروب خیرانغه قالدیلر . بونلرنڭ ایڭ اوّل چققان یرلری آمریقانڭ شرق طرفنده « سان سالڤا دورا » آطەسی ایدی . آندن صوڭ برەم برەم باشـقه آطەلرغەده باردیلر . بر آطەغه تاشـدن بر بنا یاصاب بر نیقدرلی صالداتنی شونده قالدروب اوزی کیرو ایسپانیاغه قایتوب کیتدی. ایسپانیا قرالینه یاڭی یردن تورلی بولەکلر آلوب قایتدی.

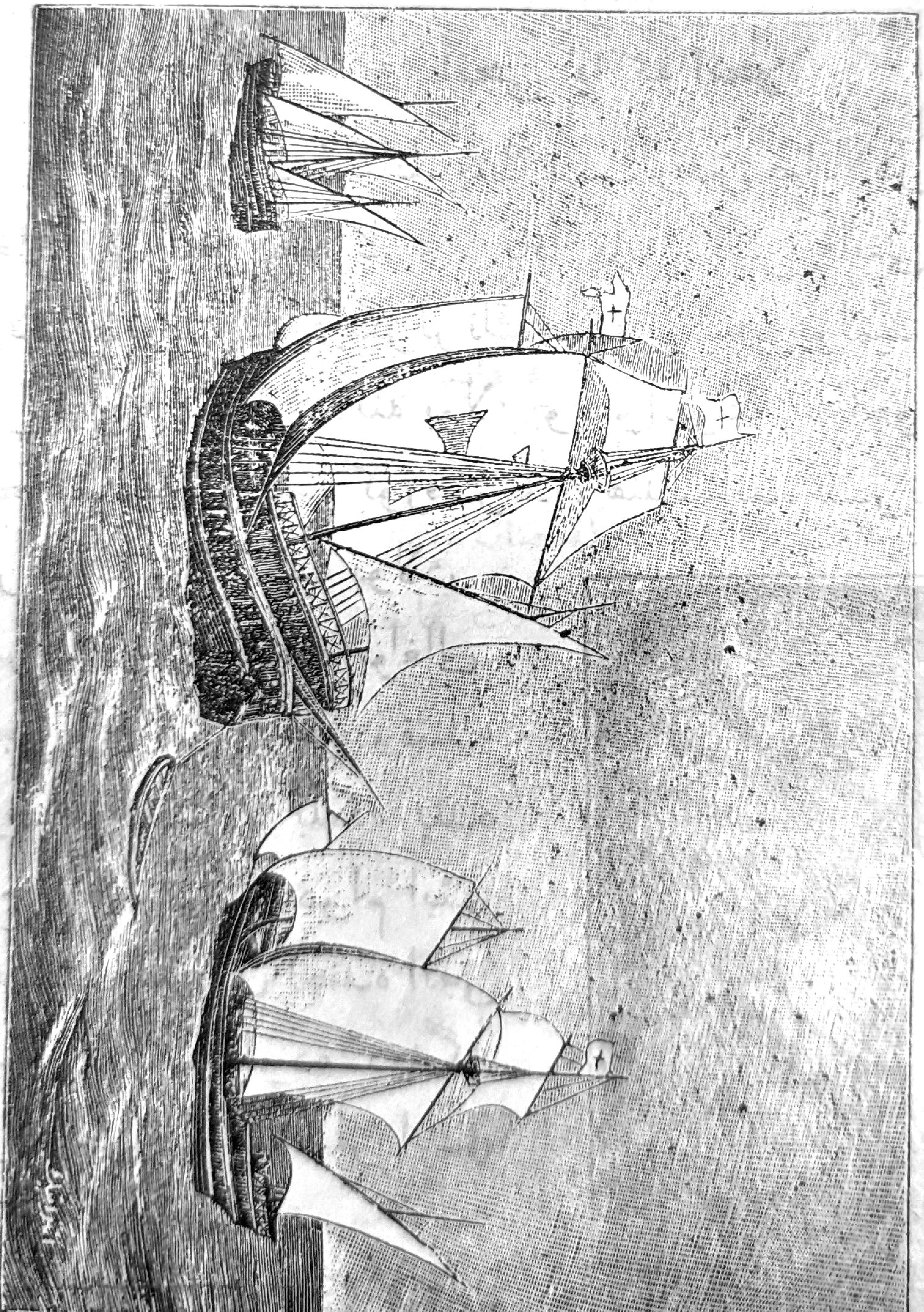

(قریستوف قلومبنڭ کیمەلری.)

قریستوف قلومب بو یرنی اوزی بلمەگان یاڭی یر دیوب بلمەدی ، بلکه هندستاننڭ بر طرفی دیوب بلدی. شوندن صوڭ آمریقاغه تورلی مملکتلردن خلقلر کوچوب بارا باشلادیلر ، هر حکومت اوزینه یر بیلگولەدی، بزنڭ روسیەنڭده آمریقاده یری بار ایدی. لکن روسیه اول یرن انگلترەگه صاتدی.

صوڭره آمریقاغه «امریغوڤیسپوتچی» اسمنده بر سیاح باروب، آمریقا حقنده بر رساله یازدی. آنڭ هندستان توگل، بلکه بو کونگه قدر بلنمی طورغان یاڭی ییر ایکانن بلدردی.

حاضر آمریقاده بیك قوتلی زور زور حکومت لر باردر. آمریقا دنیانڭ ایڭ بای بر پوچماغیدر.

٢١

أنجی یاکه انجو

أنجی زینت اسبابلریڭ قیمتلرندن صانالادر. انجونی دیڭگزدن چغارالر. انجی برتکلری، باقا قابغی کبی قابقلی بر حیوان اچنده بولادر. بو حیوان دیڭگزلرنڭ هر قایوسنده بولمیدر. بلکه اول جلی ییرده گی دیڭگزلرده گنه بولا. بو حیوانلرغه «انجو میدیاسی» دیلر. انجو میدیالری عجم کورفزنده، هندستانده «سرندیب» آطهلری تیره سنده بیك کوب بولادر.

(انجو میدیاسی.)

آمریقا دیڭگزلرنده ده بولغالی. انجو آوی یلنڭ هر وقتنده کوب بولمیدر. بلکه یلده اوچ آی قدرگنه دوام ایته. منه شول اوچ آی اچنده انجی بولغان دیڭگزلرده دیڭگز چوب چووار کیمه چیلر ایله طوب طولی بولا.

انجو آوینه دیڭگزگه کیمه ایله کیته لر. هر کیمه ده سیکز یا ایسه اون خدمتچی بولا.

کیمه‌نڭ اچنده یدی سیکز دانه بر تورلی قزل تاش بولا. بو تاشلر بر آرقان کبی تیزمه‌گه به‌یله‌نه، خدمتچیلرنڭ برسی شول تاشغه، نازاغنه یابشاده تاش ایله برگه دینگز توبینه چوما، قولنده یاکه بیلنده بر قارز ینقه‌سی بولا. بر نیچه مینوتدن صوڭ دینگز توبینه یتوب آنده بولغان انجولرنی قارزینقه‌سینه جییا باشلی، اوچ دورت مینوت اچنده یوزگه یقین انجو میدیاسی جیوب، جب بویلاته صونڭ اوسیتنه چغا. هر بر چوموچی کونینه قرق یاکه ایللی مرتبه چوموب بر نیچه‌لرلی انجو تابا آلا.

انجو آوی بیك آغر بر اشدر. هم سلامتلکگه‌ده بیك ضررلیدر. بعض وقت دینگزدن چوموب چققاچ آغزلرندن حتی کوزلرندن، قولاقلرندن قانلرده کیله.

کیچ بولغاچ، آوچیلر یار بویلرینه قایتالر، یار بوینده آنلرنی تورلی طرفدن کیلگان انجو سوداگرلری کوتوب طورالر. میدیالرنڭ اچندن انجوسن آلالرده سوداگرلرگه صاتالر.

انجونڭ قابغن‌ده صاتالر. چونکه آنڭ قابغندنده تورلی زینت اسبابلری یاصیلر.

۲۲

ایسلی مای ـــ خوش بوی

ایسلی ماینی تورلی چه‌چکه‌لرنی قایناتوب شونلرنڭ صولرندن یاصیلر. چه‌چکه‌لردن نیندی ایس کیلسه. صولرندن‌ده شونـدی ایس کیله‌در. ایسلی مای یاصار اوچون مخصوص اشله‌نگان قازانلر بولا.

رسمده کوردکمز چه آنڭ اوستندن بر طروبا چغا. قازاندن براق توگل بر شان بولا. شول شانڭ اچینه صالقن صو طولطره‌لر.

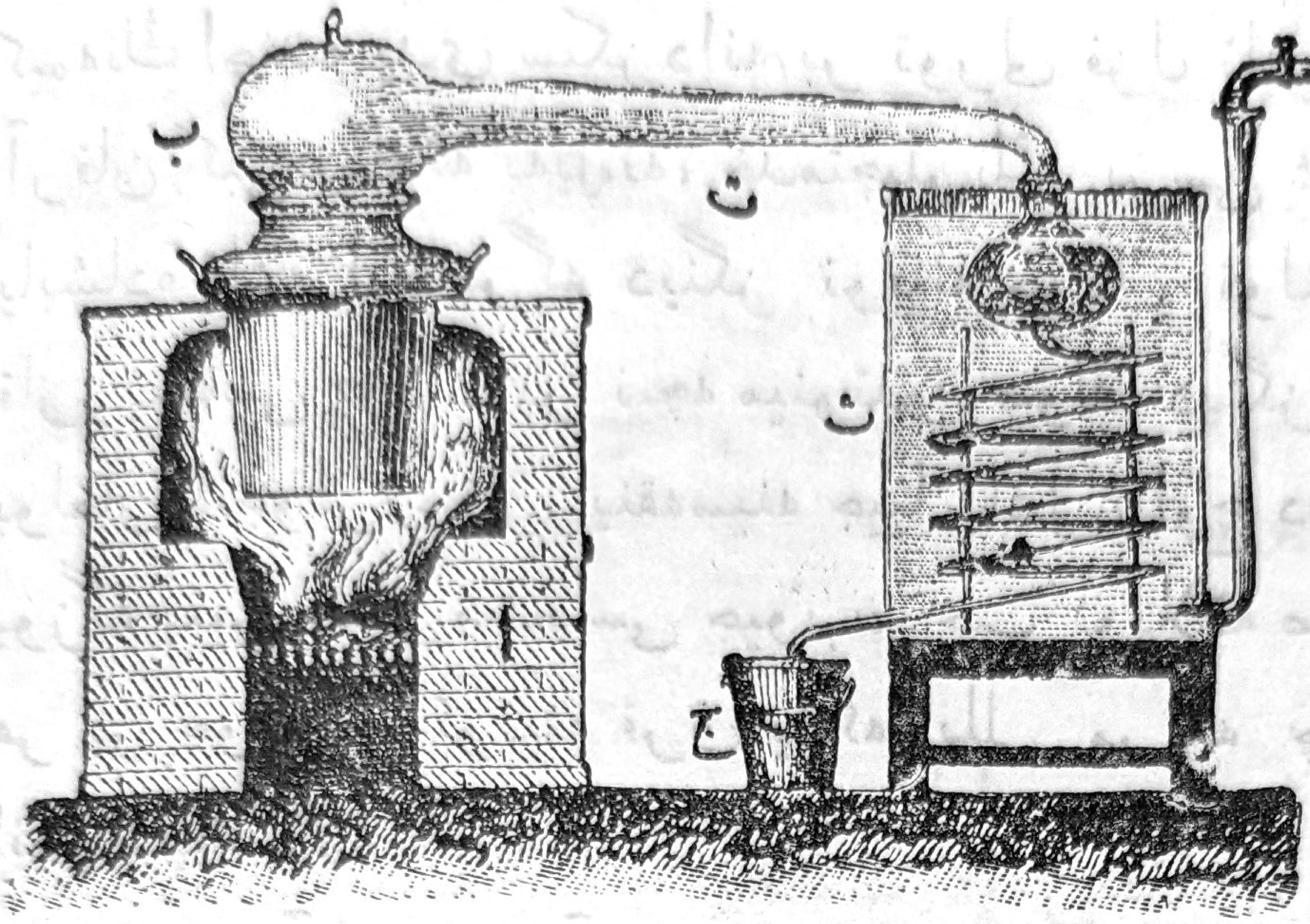

ایسلی مای قازانی

قازانـدن چقغـان طروباشول شاننڭ اچینه باروب کره، شاننڭ اچنده بیش اون مرتبه ایله نوب شاننڭ توبنـدن طشقه چغا . آنـڭ بواوچنده غرانطی بـولا . غرانـط آسـتنده بر چیلـهك کبی نه‌رسـه بولا . چه‌چـکه‌لرنی جیالرده

ایسلی مای اوچون گل چه‌چکه‌سی جیالر.

قازانغه طولطروب آستینه اوط یاغالر قازاننی قایناتالر. صودن پار کوته‌رلوب ئه‌لیگی طرو باغه کیته طروبا بویلی باروب شانغه ییتکاچ

شاندەغی صالقن صونك تاٸثیری ایله پارصوغه ٸەیلەنه. صوٸره طرو-
بانك اوچندەغی غرانطدن صو بولوب چیلەكگه آغا. قازان هر وقت
قایناب طورا آننغی صو كیمی غرانطدن تاما تاما چیلەككه بایطاق
صو جیولا .

منه شول چیلەكدەگی صونك اوستنده مای حاصل بولا. بو مایده
چەچكەدن چققان صودر.

چیلەكنكدە توبنده بر غرانطی بولا . شـول غرانطنی بوروب
صوون آغزالر مای چیلەكنك توبنده اولطروب قالا .

صاف گل مایی بـیك قیمت بولا، آنی آرزان صاتار اوچـون
اسپیرتكه قوشالر. بزنك مثقالن ۲۰تیندن صاتوب آلغان ایسلی مایلر-
مزنك تیك یوزده بر نیچه الوشیگنه صاف گل مایی بولوب قالغانی
اسپیرتدر .

ایكی تورلی چەچكەنك صوون بر برینه قاتناشدرساك اوچنچی
تورلی ایس حاصل بولا. تورلی ایسلی مایلرنی چەچكه صولرن برسین
برسینه قاتناشدروب یاصیلر.

۲۳

نیفت هم یر كومری

آدملر یاراتلماسـدن ٸلكییر اوسـتنده بیك قویی هـم زور
اورمانلر بولغان . اول اورمانلر زماننك اوزگەروی ایله هم زلزله
وییر اوبو كبی وقوعاتلر سـببلی ییر آسـتنده كوملوب قالغانلر.

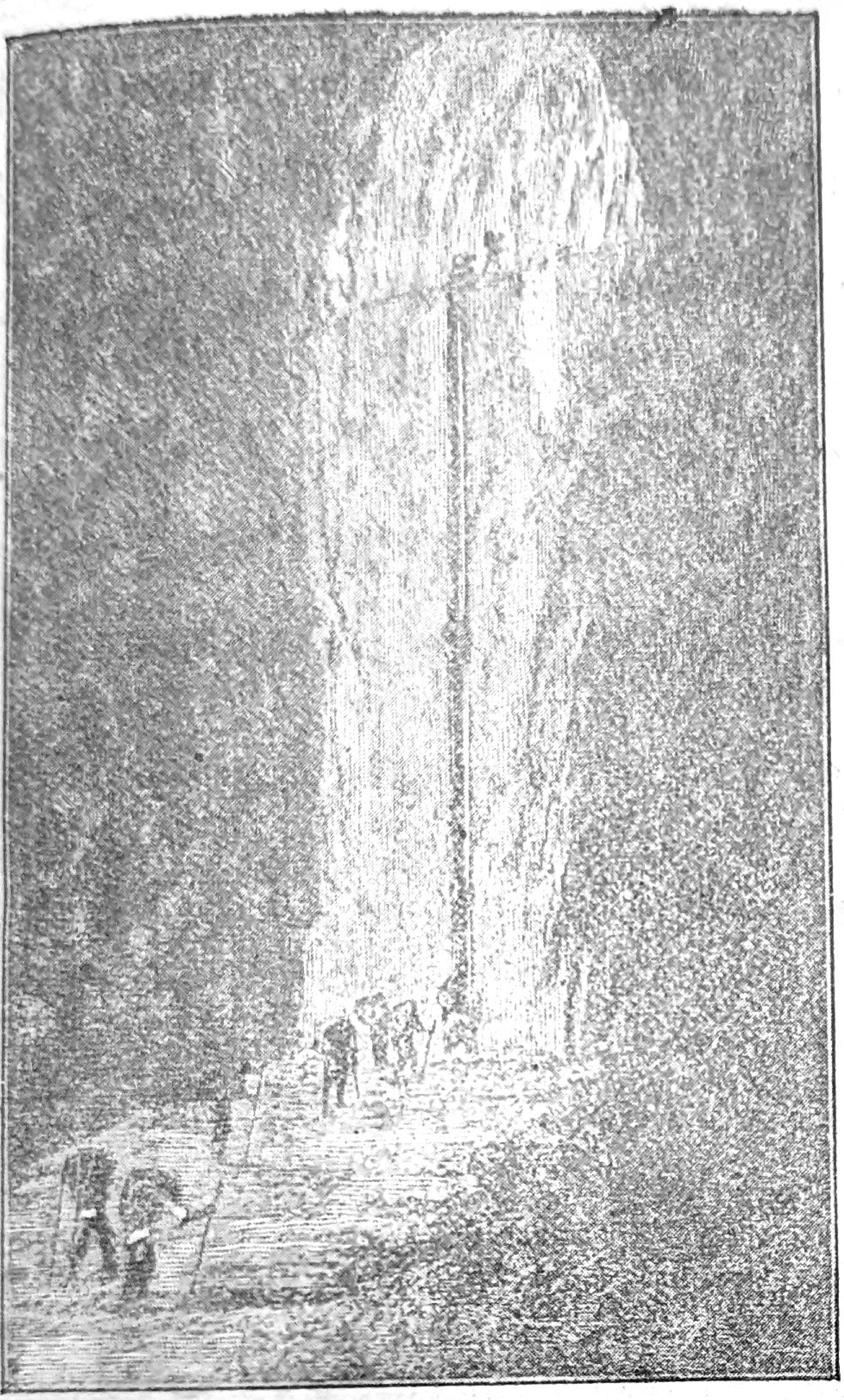

بو اورمانلر آستنده بر نیچه
یوز یللر طوروب قایسیلری
کومرگه ئەیلەنگانلر، قایسیلری
نیفتگه ئەیلەنگانلر. منە
شونی آدملر جیر آستندن
چغارالر.

یر کومری قازی طورغان
اورنلرغه «شاختە» دیلر.
بو شاختەلرده بیك كوب
آدملر خدمت ایتەلر.

یر کومرن چغارر
اوچون کومر بولغان قاتلاو
(طبقه)غه قدر قیوکبی قازوب
توشەلر. صوڭره تورلی طرفغه
کومه کبی قازوب کیتەلر، منە
شول کومەلرگه «اوچاق» دیلر.

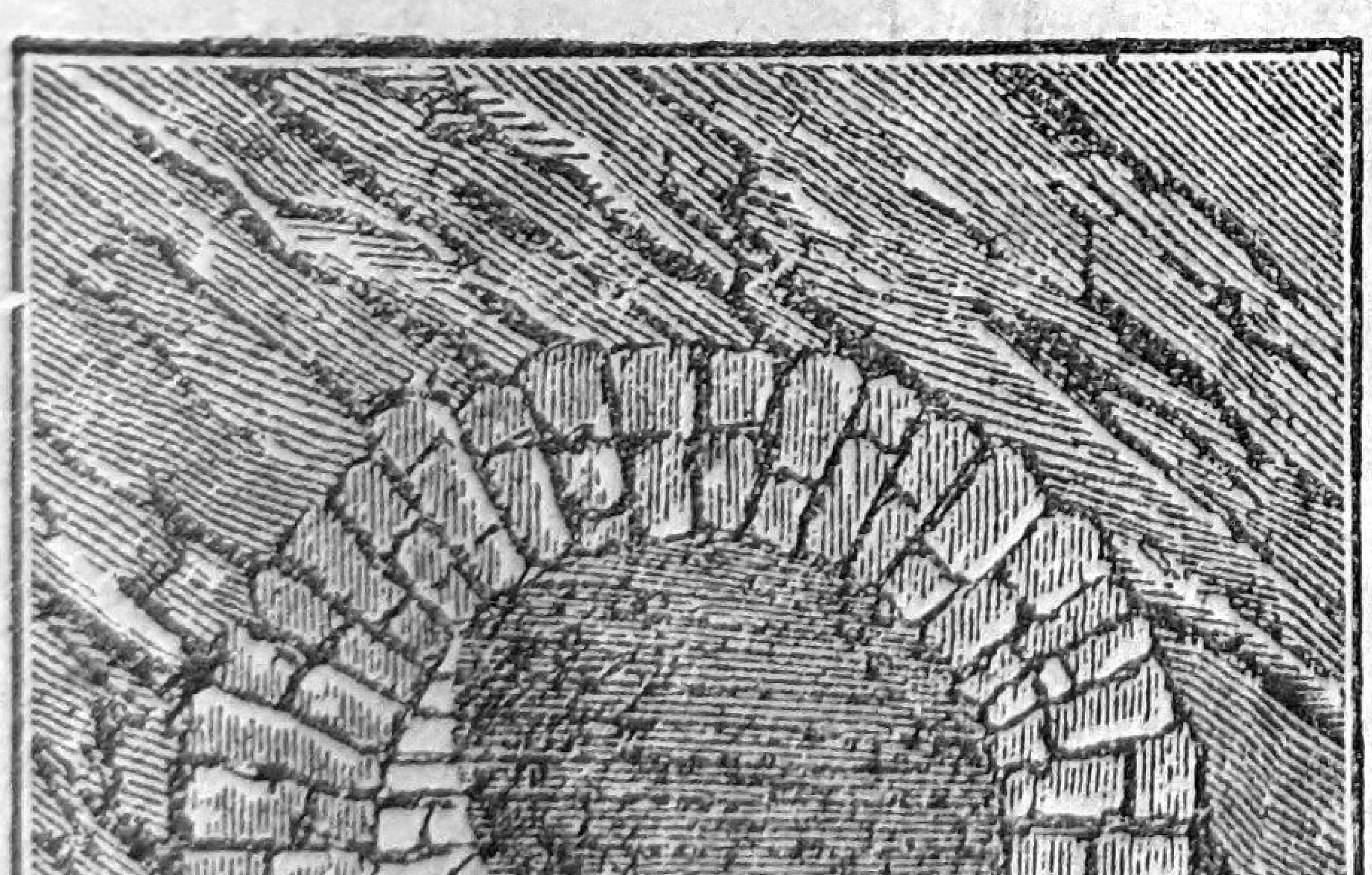

بو اوچاقلر ایشلمەسون، جیمر-
لمەسون اوچون آرط طرفدن با-
غانالر اولطرتوب تاشدن، کیر-
پچدن کومەلر یاصاب بارالر.

کومر اوچاقلرنده اوط قا-
بزورغه یارامیدر، چونکه کومەنڭ

بر تورلی غاز دیگان هوا بولا. شول هواغه اوط قابنوب شارطلاو بولا کومر اوچاقلری اوچون مخصوص فنارلر بار، آنده شول فنار ایله‌گنه یوریلر.

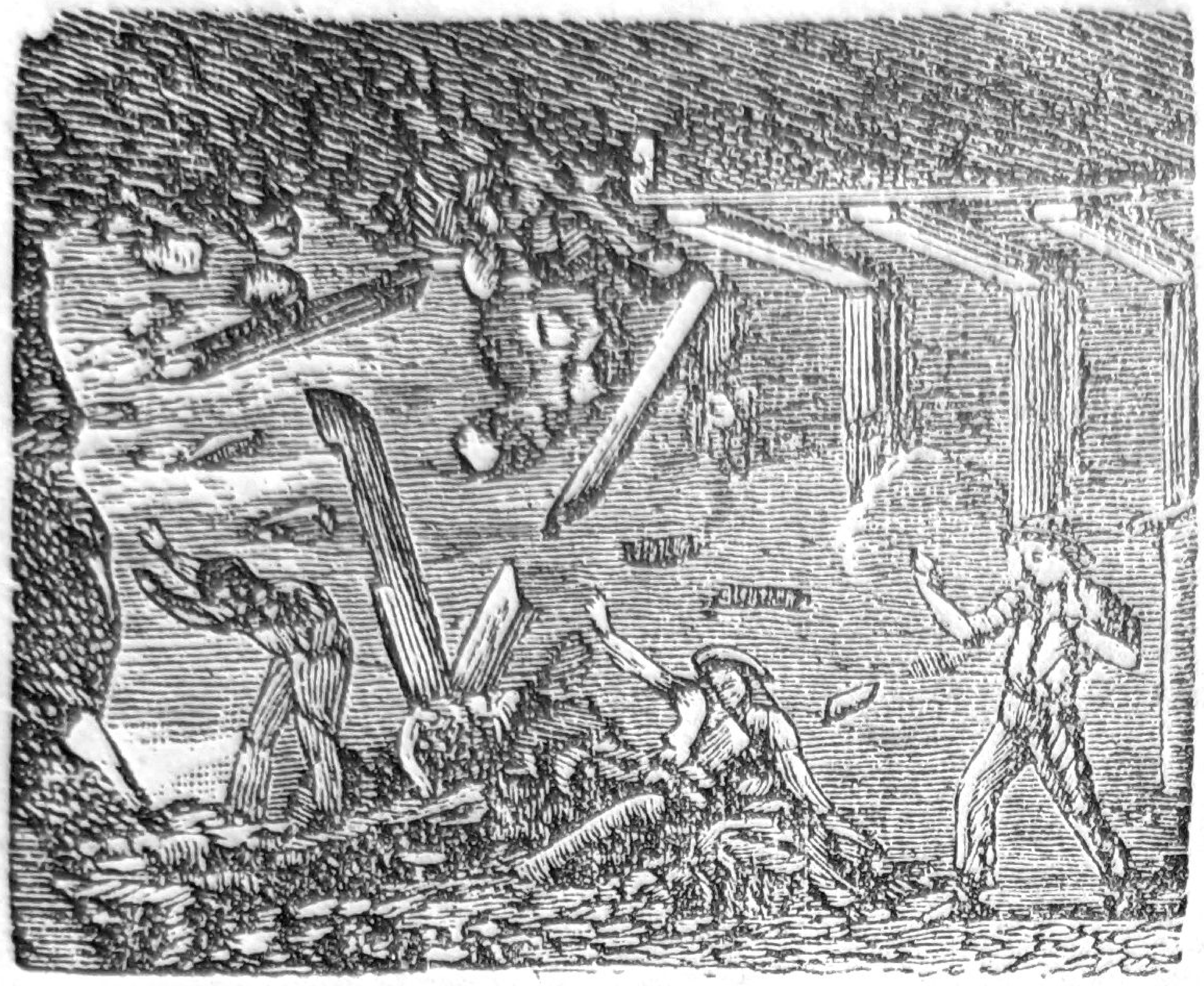

اوچاقده شارطلاو بولو.

کومر قازوچیلر نیقدرلی صاقلق ایله اشله‌سه‌لرده او-چاقلرده هر وقت شارطلاو بولوب طورا، اوچاقلر بر بر شارطلاوده ئه‌لله نیقدر آدملر هلاك بولا.

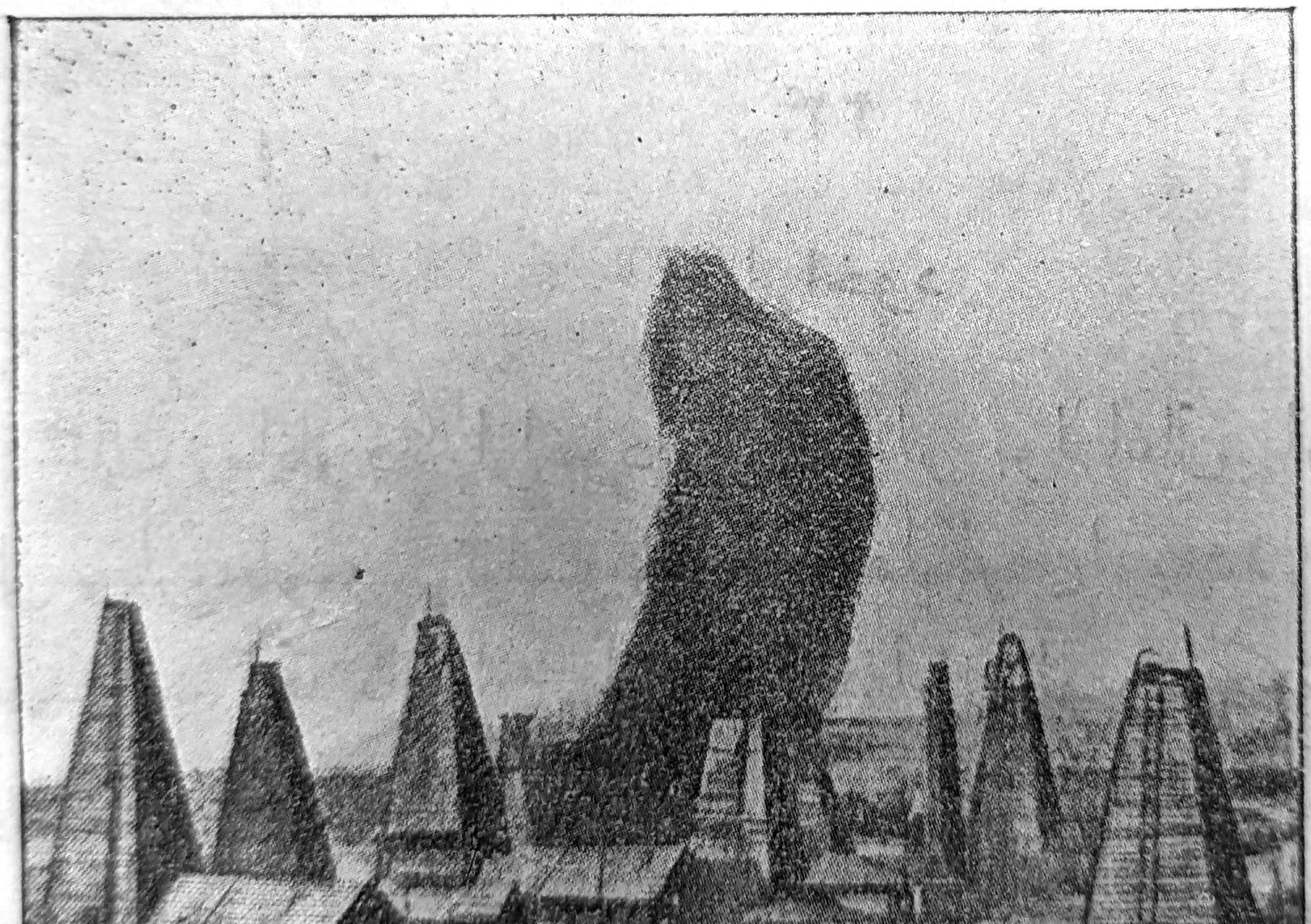

نیفت قیواری.

نیفت چغا-رو اوچون یيرنی مخصوص بوراو ایله بو-راولیلرده شونك چوين طرو-بالر طغالر. شول طروبالر آرقلی ماشینالر ایله نیفتنی صور-تالر. نیفت شول طربالردن تا-شوب چغوب مخصوص یاصالغان کولگه آغا. صوکندن نیفتنی بر نیچه گه بوله‌لر. بر ه‌ر تورلیسی آپتیقه‌لرغه داروغه کیته بر تورلیسی بینزین بولا آخرغه تابا کراسین بولا. ایك صوڭغی قالغانی نیفت مازوت بولا.

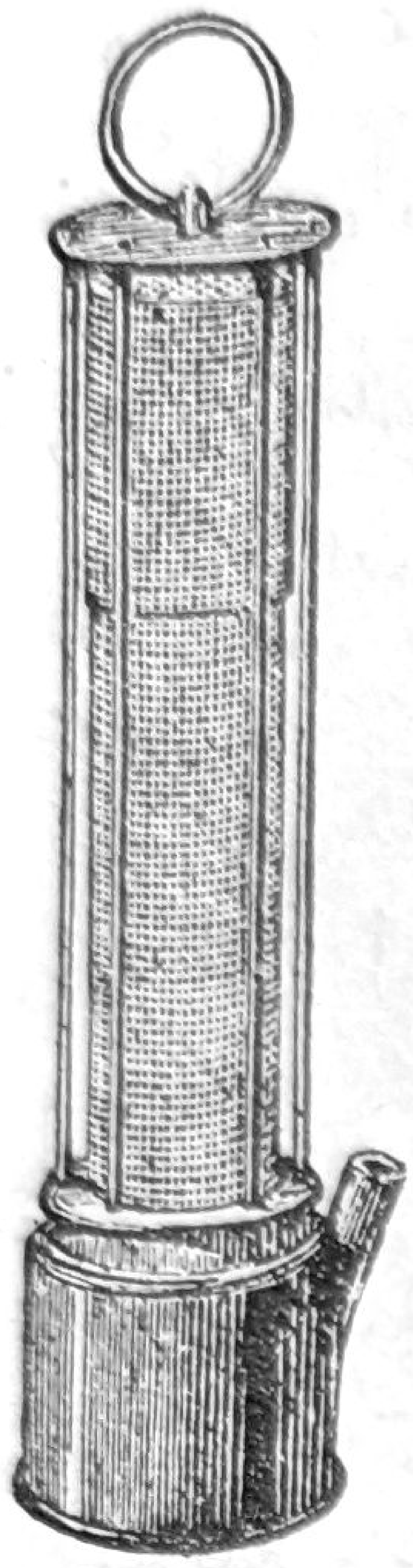
اوچاق فناری.

روسیه‌ده نیفت‌نڭ ایڭ کوب چقغان اورنی کافقازیه‌ده باقو طرفلریدر. باشقه طرفلرده چقغالیدر.

کومر اوچاقلرینڭ آلغه کیتوینه جورج استیفانوس اسملی آدمنڭ بیك کوب یاردمی‌تیگاندر. اوچاق فنارن‌ده اول چغاردی.

استیفانوس حقنده چوین یولی بحثنده یازلاچق هم رسمیده قویلاچقدر.

۲۴

پاراخود

ئلك زمانلرده پاراخودلر وکیمه‌لر بولماغان. اول زمانده برصو آرقلی چغارغه‌طوغری کیلسه‌بوره‌نه وآغاچلردن‌اویوشدروب‌صاللریاصاب چقغانلر. صوڭغه تاباراق قالن بوره‌نه‌لرنی اویوب کیمه یاصی باشلاغانلر. بارا بارا تاقتالردنده کیمه‌لریاصی باشلاغانلر. لکن اول زمانلرده آنی آغاچلر ایله تورتوب، جبلر ایله تارتوبغنه یورته طورغان بولغانلر. صوڭغه تاباراق فارص (جیلکه‌ن) یاصاب جیل ایله یورته طورغان بولغانلر. کیمه جیلکه‌ن ایله یوری باشلاغاچ، آدملرگه‌بیك اوڭغایلقلر بولغان. شوندن صوڭ کیمه ایله اوزاق یوللرغه زور صولرغه‌ده چغارغه ممکن بولغان. شوندن صوڭ کیمه‌لر کوندن کون زورایوب کوندن کون ترقی ایتوب کیمه‌دن هرطرف خالقی فائده ایته باشلاغانلر.

کیمه‌لرنی جیلکه‌ن ایله یورتو ۱۷٦۵ سنه‌گه قدر تارتلغان ۱۷٦۰ نچی یلده آمریقاده بوستون شهرنده «فولطون» اسملی بر آدم کیمه-

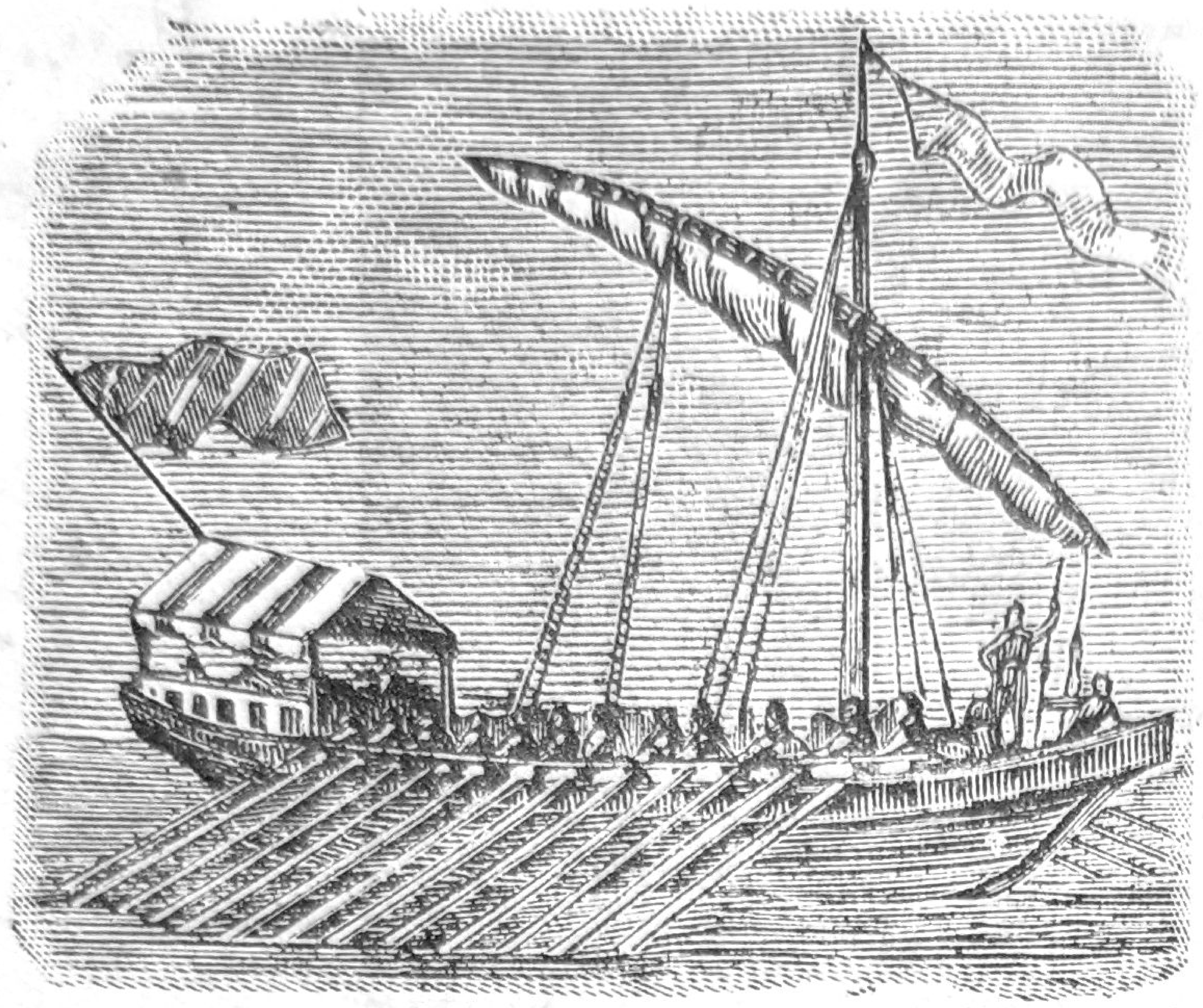

ایسکی زمان کیمەسی

لرنی پار ایله یورتونك
ممکن بولاچـغن آڭلاب
شول خدمتکه کرشکان.
طورشه طورغاچ پار قوتی
ایله یوری طورغان بر
کیمه یاصاغان. بو کیمەنی
ایڭ اوّل آمریقا صولرنده
یورتکان. ئەلی اول وقت
کیمەسی بیك ضعیف وکچکنه
بولغان فولطوندن کوروب
باشقه آدملرده شوندی پاراخودلر یاصارغه باشلاغانلر. منه شوندن
بیرلی پاراخودلر ترقی ایته ایته شول حالـگه کیلـگان.

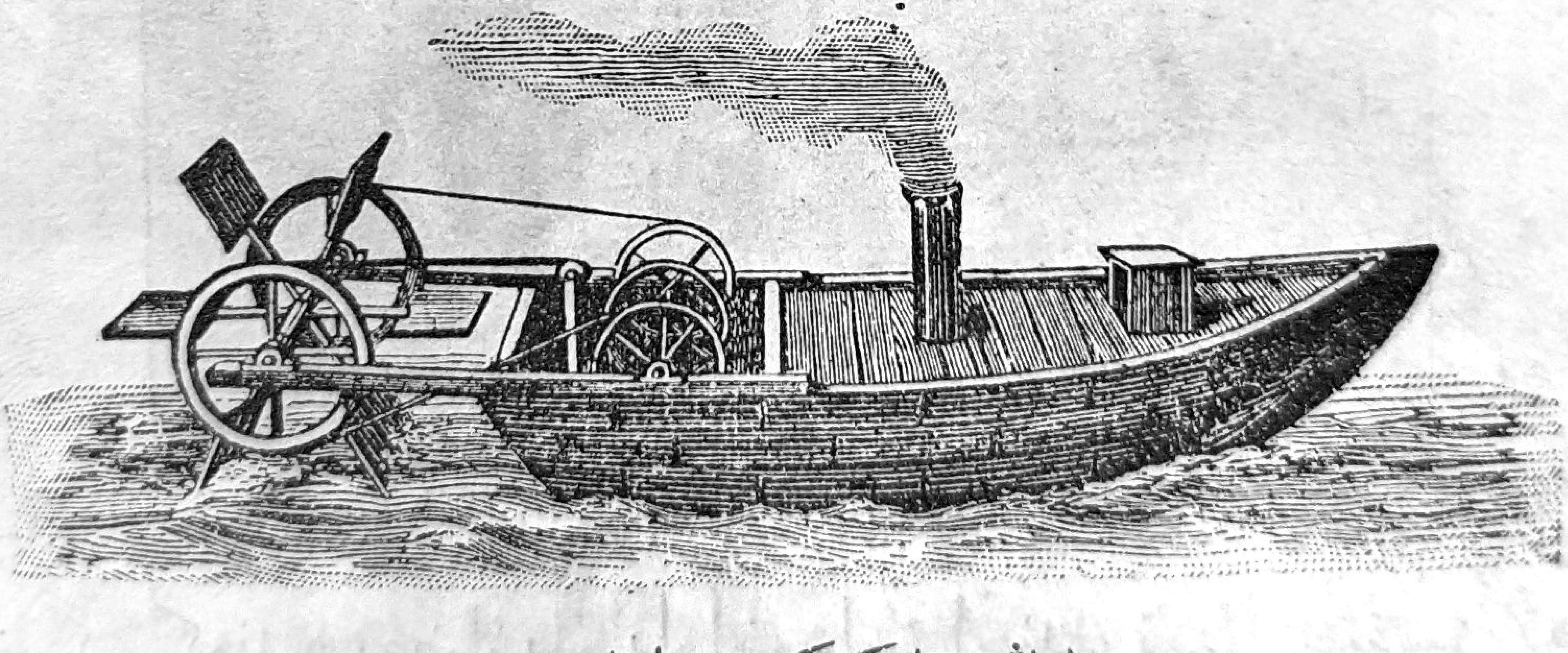

ایڭ ئلـکـکی پاراخود

فولطوندن ئلك «قلرمونت» اسملی بر آدم پاراۋای کیمه
یاصاساده راحتلنوب یورته آلماغان دشمانلری جىرلەب پاراخودن
بیمرگانلر.

ئلك زماندەغی پاراخودلر بیك آقرون یورگانلر. حاضر بیك
قوتلی یوری طورغان پاراخودلر ساعتکه ٤٥ چاقرم یوری آلالر.
٥٠٠٠ آدم صیدرا آلا طورغان پاراخودلرده بار.

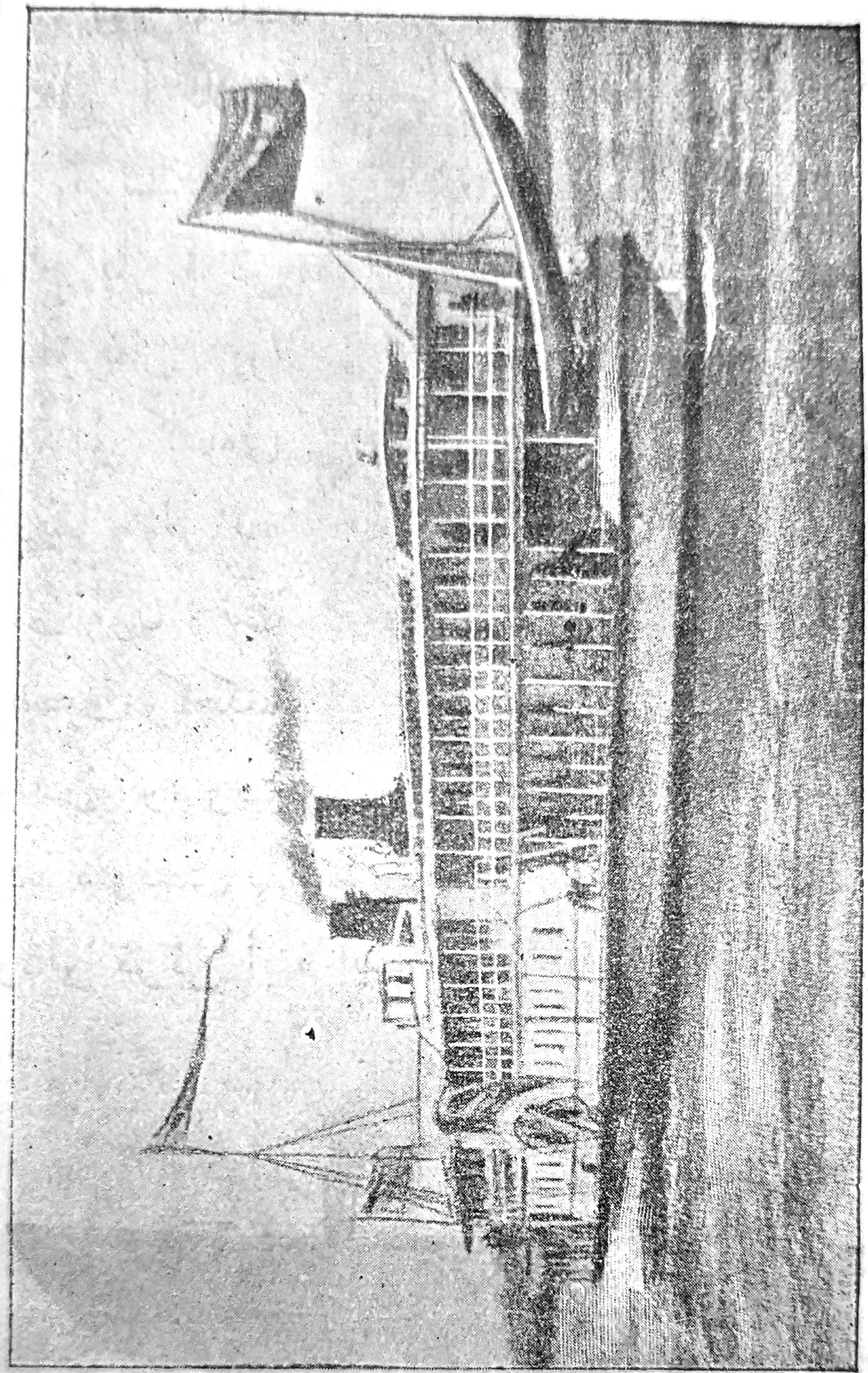

نهر پاراخودی

حاضرگی کونده بعض بر پاراخودلر اچنده تیمر چبقسز تیلیغرام-
لرینی بولا، اوز نده غزته چغا طورغان پاراخودلرده بار، تیاتر کتبخانه
هم مونچه‌لری بولغان پاراخودلرده بیک کوب.

پاراخودلر ایکی تورلی بولا:
بری: دینگز پاراخودی. بری
نهر پاراخودی. دینگزده بیک قوتلی
دولقن‌لر بولغندن دینگز پارا-
خودلرینک کوب اورنـلری تیمر

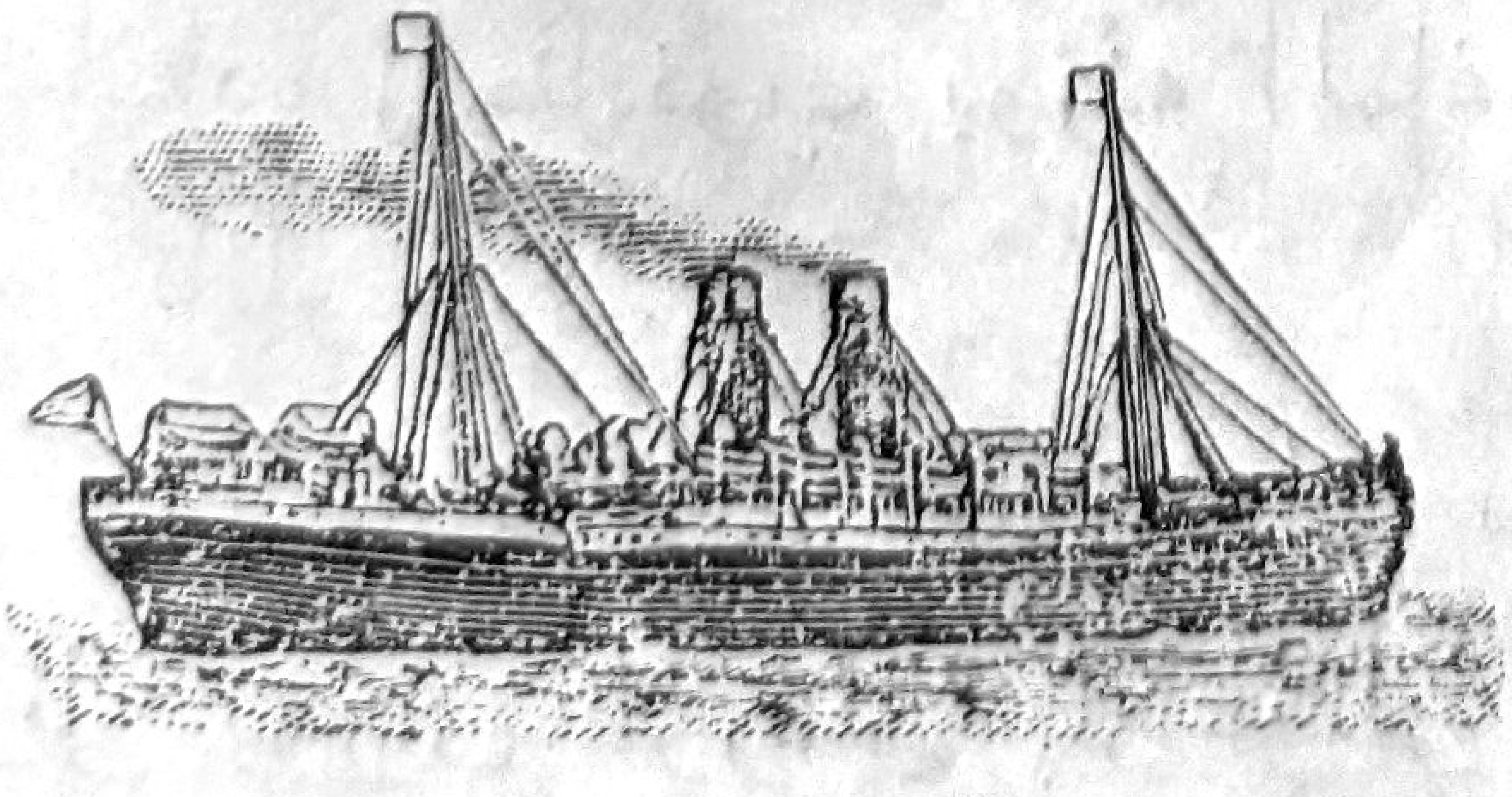

دینگز پاراخودی

وچوین‌دن اشلەنە، چونکه تیمردن‌بولماسه دولقنغه چـدی آلمیدر. نەر پاراخودلری ایسه کوب ییری آغاچدن بولا، نەر پاراخود-لری دینگز پاراخودلرینه قاراغانده بیك ماتور بولا.

۲۵

چوین یولی

چوین‌یولنی ایلك اوّل باشلاب رەتکه صالغان کشی «جورج استیفانوس» در. بوکا قـدر نیقدرلی آدم شوندی اشلر اشلەب قاراسالرده مقصودلرینه ایرشه آلمادیلر. یارطی یولده قالدردیلر.

جورج استیفانوس.

جورج استیفانـوس انگلتره مملکتنده «نوفاتل» شهری یاقننده «وسلام» اسملی آولده دنیاغه کیلدی. اول اوزی توبەنگنه بر عائله اچنده طودی، اوسه توشکاچ کومر اوچاقلرنده خدمت‌ایته باشلادی. بووقت ئەلی قارا خدمتچی ایدی. اوزینك عقلی وزیرەکلگی آرقەسنده کوندن کون اشن آلغه ییاروب زورراق درجەگه مندی. شول وقت اول کومر اوچاقلرندن صو صورتا طورغان برناصوص یاصادی، شول ناصوص اوچاق اشی اوچون زور فائده تیدردی. صوڭره اوچاقلرده یاغار اوچون برتورلی فنار (لامپا) چغاردی.

بوزمانلرده اوچاقلردن چغارلغان کومرنی اصقلادلرغه آط ایله تاشیلر ایدی. حالبوکه بولای تاشو اوڭایسز بر اش ایدی. استیفانوس بو اشنك مشقتلی بولون اویلاب، بو حقده بر چاره تابارغه اویلادی.

مونك اویلاغان نەرسەسی پاراڤای ابله یوری طورغان برماشینا ایدی. اول شول یولده بیك کوب تجربەلر یاصادی. آخرنده پار ایله

يوری طورغان بر ماشینا (لوقوماتیف) یاصاب ١٨٢٤ نچی سنهٔمیلادیده خوجه‌سی آلدنده‌یورتوب قارادی. استیفانوس‌نك بوماشیناسی ١٥٠٠ پوط کومر تویه‌گان سیگز واغوننی تارتا آلا ایدی. بونارغه خوجه‌سیده وباشقه آدملرده بیك تحسین ایتدیلر.

استیفانوس خواجه‌سی «لورد رانئوورت»غه اگرده یاردم ایتسه ماشیناسن تاغیده یاخشیلاته‌چغن سویله‌دی. خواجه‌سی یاردم ایته‌رگه وعده قیلدی. شوندن‌صوڭ استیفانوس ماشیناسن یاخشی‌لاتورغه باشلاب اوّلگی ماشیناسینه قاراغانده ایکی ئلوش آرتق یوری طورغان بر ماشینا یاصادی. استیفانوس ١٨٤٨ نچی سنهٔمیلادیده وفات ایتدی.

استیفانوسدن صوڭ باشقه آدملرده شول اشکه کروشوب چوین یول ماشینالرن یاخشرتدیلر. حاضرگی کونده چوین یوللر بیك تیز یوروب...... چاقرم یول آلوب...... پوط قدر یوك تاشی آلالر.

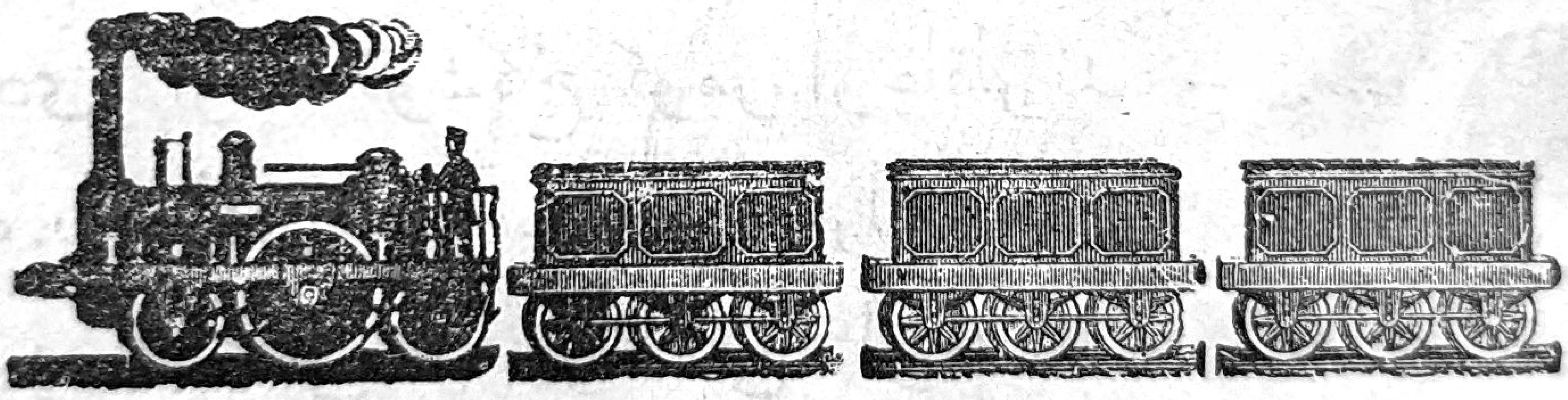

چوین یول

بوکونگی چوین یولن کورمه‌گان آنی بلمه‌گان چوین‌یولینه اولطرماغان آدم بیك آزدر.

تاریخ اسلام معلملرینه زور سوینچ

مفصل تاریخ اسلام خریطه‌سی

بو کونگه قدر مدرسه و مکتبلرمزده تاریخ درسلری اوقتلوب کیلسه‌ده خریطه‌لردن تطبیقات ایله اوقتلمی ایدی. حالبوکه تطبیقاتسز اوقلغان تاریخ و جغرافیانک فائده‌سی غایت جزئیدر.

منه شول طرفنی اویلاب بز تاریخ اسلام اوچون مفصل خریطه نشر ایتدک. خریطه زور قولق، قالن لاقوی کاغدده، آلطی تورلی بویاوده بولوب، مدرسهٔ حسینیه معلملرندن صلاح کمال طرفندن ترتیب و ترسیم ایدلمشدر.

چنلاب تاریخ اوقتام دیگان معلم افندیلرگه برر دانه‌سنی بولندرونی توصیه ایته‌مز.

بهاسی برمله‌ب ٦٥ تین. پوچته ایله ٧٠ تین.

آدرس:

Оренбургъ, книжный магазинъ Х. М. Хусаинова.

بهاسی ۲۰ تین.
پوچته ایله ۲۴ تین.

بختلی بالا

بختلی شول بالادر، قایسی درسینه کوکل بیرسه
معلمنی اولوغ کورسه بلورگه قوشقانن بلسه

سبققه قالماسه صوکغه، بورولمی بارسه اوڭ، صولغه
اوینغه صالماسه اخلاص، منه بختی آنڭ شونده

کچیلرگه ایتوب شفقت؛ اوزندن زورغه یول بیرسه
بختسزلرنی کیمستمی، یغلغانلرغه قول بیرسه.

ع. توقایف.

ناشری:
حسین حسینوف کتبخانه‌سی
اورنبورغده.